

HOOFSTUK 1

TEMA-ANALISE EN PROBLEEMSTELLING

1.1 Inleidende oriëntering

Toe Sigmund Freud (1856 - 1939) gevra is wat 'n mens benodig om 'n goeie lewe te kan hê, het hy glo geantwoord: "Lieben und arbeiten". Om lief te hê en om te werk is volgens hom die belangrikste vereistes waaraan 'n bevredigende lewe moet voldoen (Levi 1987: 101).

Die mens het ten aanvang in die tuin van Eden gewoon met die Goddelike opdrag om dit te bewerk en te bewaar. Toe die vrou barensood as haar deel ontvang het, is die man aangesê om brood in die sweet van sy aangesig te verdien. Hy moes werk vir 'n bestaan (Van Nieuwholtz 1994: 1).

Om te werk gee besondere betekenis aan 'n mens se lewe: werk verskaf identiteit; dit is 'n middel waarmee verhoudinge (ook buite die gesin) aangeknoop word; dit bied geleentheid om bepaalde vaardighede te ontwikkel en stimuleer kreatiwiteit; dit bevorder 'n gevoel van eiewaarde en gee 'n doelstelling aan die lewe; dit is ook 'n bron van inkomste wat 'n mens 'n mate van beheer oor sy lewe bied (Uys en Marais 1991: 23).

Indien 'n persoon sy werk verloor, ervaar hy 'n verlies van elk van boegenoemde dimensies. 'n Werkgewer wat sy personeel moes rasionaliseer, het dit so gestel: "Dit is nie net die werk of geld nie ... 'n man is sy werk. As 'n mens dit wegneem, breek jy sy identiteit af, jy

ontneem hom die vermoë om sy familie te onderhou en jy krenk sy manlikheid" (Van Wijk 1993: 5).

Die werklose persoon ervaar 'n verlies aan selfrespek, verlaagde selfvertroue, gevoelens van rebelsheid, depressie, frustrasie en aggressie. Dit kan 'n toename in tabak- en alkoholgebruik, geweld, moord en selfmoord veroorsaak. Die spanning wat werklose persone ervaar, kan ook op 'n indirekte wyse 'n invloed op hul fisieke welsyn uitoefen. Hartsiektes, sirose en ander spanningsverwante siektes kan voorkom (Venter 1991: 28).

Werkloosheid hou dus sekere belangrike implikasies vir die individu in, en daarmee saam ook vir die gesin en die samelewing in geheel. Werkloosheid en 'n verlies van inkomste veroorsaak stres in die gesinslewe en kan bydra tot huweliksgeweld, kindermishandeling, egskeiding, alkoholisme en selfmoord. Werkloosheid benadeel dus nie net die individu nie, maar dit kan ook negatief inwerk op gesinsverhoudinge. In die onderhawige studie word derhalwe ondersoek ingestel na die effek van werkloosheid op die gesin, vanuit 'n sosiopedagogiese perspektief.

1.2 Konseptualisering

In 'n wetenskaplike verslag van dié aard is dit noodsaaklik dat terminologie wat as basiese begrippe aangewend word, voortdurend ondersoek, geëvalueer en eenduidig beskryf sal word. Enkele begrippe wat sentraal in die onderhawige studie figureer, sal derhalwe vervolgens kortliks ontleed en omskryf word.

1.2.1 Die konsep "werkloosheid"

In die Verklarende Afrikaanse Woordeboek van Labuschagne en Eksteen (1992:1092) word "werkloos" beskryf as "sonder werk (sonder eie toedoen)" en "wat nie werk kan kry nie."

Swanepoel en Van Zyl (1994: 269) definieer "werkloosheid" as "'n toestand waarin mense wat gekwalifiseer is vir 'n werk, gewillig is om te werk en in staat is om te werk, nie 'n werk teen die heersende loonkoers kan bekom nie."

In dié definisie is drie belangrike aspekte vervat:

- ❖ Die persoon moet vir die werk gekwalifiseer wees. Iemand kan dus nie as werkloos beskou word as hy 'n werk verlang waarvoor hy weens gebrek aan opleiding, opvoedkundige kwalifikasie en/of ondervinding nie kwalifiseer nie.
- ❖ 'n Persoon wat nie gewillig is om te werk of nie in staat is om te werk nie, kan nie as werkloos beskou word nie.
- ❖ 'n Persoon wat werkloos is, moet redelike pogings aanwend om binne 'n redelike tyd werk teen die heersende loonkoers te vind. Mense wat geen poging aanwend om werk te vind nie, wat binne 'n redelike tyd wel werk vind, of wat buitengewoon hoë eise met betrekking tot vergoeding stel, kan nie as werkloos beskou word nie.

Swanepoel en Van Zyl (1994: 269) beklemtoon verder dat die Sentrale Statistiekdiens in ooreenstemming met die Internasionale Arbeidsorganisasie die volgende definisie van werkloosheid aanvaar:

"Werkloos is persone wat 15 jaar of ouer is en wat:

- ❖ nie in betaalde of eie indiensname is nie;
- ❖ gedurende die verwysingsweek (die sewe dae wat die onderhoud voorafgegaan het) beskikbaar was vir betaalde of eie indiensname;
- ❖ gedurende die vier weke wat die onderhoud voorafgegaan het, daadwerklik stappe gedoen het om betaalde werk te vind, of om eie indiensname te onderneem; asook
- ❖ die begeerte het om te werk en om in diens geneem te word, of om eie indiensname te onderneem."

'n Werklose persoon word amptelik in die Witskrif oor 'n Strategie vir die Skepping van Werkgeleenthede in die Republiek van Suid-Afrika (1984: 22) gedefinieer as iemand wat begerig is om te werk en aan die volgende vereistes voldoen:

- ❖ Hy/sy het gedurende die vorige week minder as vyf uur gewerk.
- ❖ Hy/sy het gedurende die vorige maand 'n poging aangewend om werk te vind.
- ❖ Hy/sy is by magte om binne die bestek van 'n week 'n betrekking te aanvaar.
- ❖ Hy val in die ouderdomskategorie 16-64 jaar in die geval van mans en 16-59 jaar in die geval van vroue.

Vir Kantor (1980) is die konsep werkloosheid eenvoudig: "... 'n individu sonder werk, terwyl daardie individu wel wil werk" (vgl. Van der Merwe

1988: 25). 'n Persoon is dus werkloos, indien vir 'n sekere tydperk sonder werk en bereidwillig om dadelik enige besoldigde diens te aanvaar.

1.2.2 Die konsep "gesin"

Volgens Pretorius (1998: 41) is die gesin die sentrum van opvoeding en saamlewe. Die gesin is 'n maatskaplike instelling wat in die Westerse lande op die georganiseerde en wettig vasgelegde eenheid van vader, moeder en kind berus. Die belangrikste funksie van die gesin is om die opvoeding en sosialisering van die kind te verseker volgens die norme wat in die maatskappy heers. Dit is in die gesin waar die kind die gewoontes en tradisies van sy groep verwerf. Deur identifikasie met sy ouers word die persoonlikheid en karakter van die kind gevorm. Die wese van die bestaan van die gesin as psigososiale eenheid is sekerlik daarin geleë dat die gesinslede saamlewe om mekaar se behoeftes te vervul. Die gesin kan dus beskou word as 'n eenheid van groei, ervaring en vervulling; gesinslewe beteken "vervulling van behoeftes en van moontlikhede."

In die gesin word die intiemste verhouding van liefdevolle verbondenheid of pedagogiese onsheid tussen ouer en kind voltrek, en die ouers dra die eerste verantwoordelikheid vir die liggaamlike, psigiese, geestelike en sosiale welsyn van die kind (Pretorius 1998: 42-43).

In geen enkele ander milieu as dié van die gesin het die mens (kind) 'n beter waarborg dat hy sy moontlikhede kan verwerklik nie, en die gehalte van die huweliksliefde maak van die gesin die mees ideale opvoedingsmilieu (Gielen).

Steyn en Breedts (in Booyen 1990: 7) bied die volgende omskrywing van die gesin: "Daardie groep mense wat gevorm word deur twee volwassenes van die teenoorgestelde geslag wat 'n goedgekeurde geslagtelike verhouding het, en die afhanklike kinders wat uit hierdie verhouding gebore word."

Die kerngesin is 'n leefeenheid van 'n man, vrou en kind(ers) wat 'n betreklik vaste leefgemeenskap vorm, waarin hulle gesamentlik aan aktiwiteite deelneem, samehorigheid ervaar en 'n eie gesinsidentiteit verwerf. Aan die basis hiervan lê 'n gevoel van lotsverbondenheid, 'n beleving van "onsheid," 'n wete van bymekaar hoort en 'n toewyding om verantwoordelikheid vir mekaar te dra (Angenent 1985: 19).

'n Gesonde en gelukkige gesinslewe is die "ruggraat van 'n volk" (Hoffman 1978: 171) en die grootste bate waaroor 'n volk ooit kan beskik. Dit verg inspanning om 'n gesin te omskep in 'n oord van geluk en 'n hawe van geborgenheid, waar die kinders beskerm en vertroetel word en vir die toekomstige lewe voorberei en toegerus word (Engelbrecht 1994: 25).

Die gesin is 'n klein groep waarin die lede herhaaldelik aangesig-tot-aangesig kontak met mekaar het. Aangesien hierdie groep klein genoeg is, kan die ouers se voorlewing akkuraat nageleef word, kan die kinders se vordering noukeurig dopgehou word en kan die nodige aanpassings betyds aangebring word (Engelbrecht 1994: 26).

Le Roux (1992: 6) verwys na die gesin as: "Die kleinste, mees basiese sosiale eenheid in die samelewing, verbind deur bloedverwantskap, huwelik of aanneming. Die samestelling van 'n gesin kan varieer vanaf 'n kinderlose egpaar, enkelouergesin, tot 'n egpaar met verskeie eie en/of aangenome kinders. Wat die

funksionele organisasie betref, kan die gesin varieer van 'n matriargale monogamie tot 'n patriargale poligamie."

Vir Pretorius (1998: 43) beteken die woord "gesin" eintlik "reisgeselskap." Die normale gesin bestaan uit 'n vader, moeder en kind(ers), en voltrek 'n intieme interaksie- of groepsgebeure wat as "gesinslewe" bekend staan. Die gesin is 'n kompleks van verhoudinge wat onderlinge verbande en invloede vertoon. Alle verhoudinge in die gesin sal onderling saamhang en mekaar beïnvloed. Die huweliksverhouding beïnvloed die verhouding van elk van die ouers ten opsigte van hul kinders, en ook die onderlinge verhouding van die kinders; die ouer-kindverhouding beïnvloed op sy beurt die huweliksverhouding. So ontstaan 'n veelvoudige wisselwerking of interaksie, 'n kompleks van verhoudinge wat maklik kan ontaard wanneer moeilikhede ontstaan.

Die volgende definisie van die gesin word deur Barnes (1984: 10) gebied: "The primary social group into which individuals are born and upon which they initially depend for nurture and for the physical and psychological protection, offered by intimate relationships."

Snyman (1992: 22) omskryf die begrip "gesin" as "ouers met kinders" en "familie" as "... huisgesin of groep verwante en aangetroude persone wat saam 'n min of meer hegte eenheid van bloedverwantskap vorm." Alle verhoudinge in die gesin sal onderling saamhang en mekaar wederkerig beïnvloed (Swart 1987: 137). Sodanige verhoudinge is emosioneel van aard en berus op bepaalde emosionele faktore (Du Toit, Steyn en Rip 1981: 57). Volgens Meintjies (1994: 29) word die kwaliteit van die kind se persoonlikheidsontwikkeling medebepaal deur die kwaliteit van sy gesinslewe.

Uit die definisie van Elkin en Handel (1989: 32-36) kom vier aspekte rakende gesinsfunksies duidelik na vore, naamlik:

- ❖ versorging en sosialisering van die kinders;
- ❖ die handhawing van 'n atmosfeer van emosionele sekuriteit en groei;
- ❖ die daarstelling van 'n geloofsisteem waarvolgens norme en waardes ontleen word; asook
- ❖ die skepping van 'n plek vir ontspanning en herstelling van eksterne spanning.

Die volgende insiggewende definisie van die gesin word deur Brown, Harper en Strivens (1986: 182-183) verskaf. 'n Gesin:

- ❖ bied die ervaring van persoonswarmte, liefdevolle, intieme en konsekwent-betroubare verhoudinge (ek-jy-verhouding);
- ❖ verseker die fisiese en materiële voorsiening en versorging, gesondheid en veiligheid van sy lede;
- ❖ erken sy taak met betrekking tot die sosialisering van kinders, bevordering van hul persoonlikheidsontwikkeling en vermoëns, begeleiding van hul gedrag en beïnvloeding van hul waardes en norme;
- ❖ bied samewerking met die skool en die wyer gemeenskap in die voorsiening van onderwys- en leerervaring; asook

- ❖ bied ondersteuning aan die kinders in hul verwerwing van onafhanklikheid en hul vestiging van 'n eie huwelik en gesinslewe (vgl. ook Gerdes 1988: 227).

Duvall en Miller (1985: 8-9) beskou die gesin as een van die min plekke waar komplementerende eerder as kompeterende verhoudinge vertroetel en geniet kan word. Die gesin voorsien aan die kind 'n plek in die samelewing en is ook verantwoordelik vir die sosialisering van die kind. Die gesin is 'n koesteringsinstituut met die sleutelfunksie van koesterende sosialisering.

Die gesin is 'n oefenskool vir die lewe; dit is lewensoriëntasie in die klein met die kind se optimale persoonlikheidsontwikkeling ten doel (Meintjies 1994: 31).

Lewis (1991: 137) vat die waarde van die gesin soos volg saam:

- ❖ Die gesin is 'n onlosmaaklike deel van God se plan vir die mens. Wanneer van dié plan afgewyk word, word diegene wat daarby betrokke is, die slagoffers van 'n magdom sielkundige en sosiologiese probleme.
- ❖ Die gesin is die bron van elke gesinslid se sekuriteit, identiteit en die gevoel dat hy iewers behoort. Dit is die plek waar die gesinslede 'n sin vir waardes, doelgerigtheid en 'n spesifieke eindbestemming ontwikkel.
- ❖ Gesinswaardes en persoonlike identiteit kan slegs in gesinsverband oorgedra word. 'n Kind wat sonder hegte gesinsbande grootword, vind dit as volwassene moeilik om betekenisvolle persoonlike en gesinsverhoudinge te handhaaf (vgl. Kriel 1996: 5).

In die situasie van "opvoeding in saamlewe" word "leer saamlewe" en "opvoeding tot saamlewe" voltrek en word die kind vir sy latere sosiale lewe voorberei. Liefde, vriendskap, offervaardigheid, pligsbesef, getrouheid, verdraagsaamheid en samewerking word hier verwerklik, maar ook aggressie, isolasie, teensin, konflik, wrewel, botsinge en wrywinge (Pretorius 1998: 44).

1.2.3 'n Sosiopedagogiese ondersoek

"Die Sosiopedagogiek is die belangrikste wetenskap van die toekoms." Dit is merkwaardig dat hierdie woorde 'n aantal jare gelede deur 'n spreker gebesig is by die ingebruikneming van een van die belangrikste natuurwetenskaplike prestasies van alle tye: die groot sterrewag by Mount Palomar in Kalifornië, VSA (Pretorius 1998: 1).

Die Sosiopedagogiek bestryk 'n duidelik-afgebakende terrein binne die Pedagogiek. Dit gaan om die bestudering van die sosiale lewe van die kind in opvoeding, en die verband tussen opvoeding en samelewing (opvoeding in sosioverband). Die opvoedingsverskynsel is die vertrekpunt en fokus van studie en navorsing in die Sosiopedagogiek (Pretorius 1998: 3).

'n Sosiopedagogiese ondersoek impliseer by uitstek 'n fokus op die sosiaal-maatskaplike lewe van die gesin, waarsonder 'n toereikende deurskouing van die verband tussen opvoeding en samelewing nie moontlik sou wees nie (Kriel 1996: 25).

1.2.3.1 Sosiopedagogiek as selfstandige deeldissipline van die Pedagogiek

Sosiopedagogiek funksioneer as selfstandig-volwaardige deelwetenskap van die Opvoedkunde, naas die ander deelwetenskappe soos die Fundamentele Pedagogiek, Historiese Pedagogiek, Vergelykende Pedagogiek en Didaktiese Pedagogiek (Kriel 1996: 26).

Elke wetenskap baken 'n aanwysbare ondersoekgebied uit die ganse werklikheid vir teoretiese besinning af. As praktykgerigte wetenskap moet die Sosiopedagogiek ook voldoen aan die eis van wetenskaplikheid, waar die klem val op wetenskaplike arbeid, besinning of metodiek (Meintjies 1994: 36). Die opvoedingsdoelstelling vanuit sosiopedagogiese perspektief is gevolglik die sosiaal-maatskaplike beweeglikheid van die kind, wat sinvolle deelgenootskap en sosiale toekomsgeredheid rakende die samelewing impliseer (Botha 1977: 39).

Volgens Le Roux (1992: 19) is die benaming "Sosiopedagogiek" etimologies van drie woorde afgelei, naamlik:

- ❖ sociare (Latyn = saamlewe)
- ❖ pais (Grieks = kind)
- ❖ agogein, agein (Grieks = lei, begelei, leiding).

Afgelei uit bogenoemde betekenisse dui die samestelling "Sosiopedagogiek" derhalwe op die wetenskap wat 'n studie maak van die begeleiding van die kind ten opsigte van die sosiale

(Pretorius 1994: 4). Dit bestudeer dus die sosiale lewe van die kind in opvoeding (vgl. Le Roux 1992: 18-19).

1.2.3.2 Die funksie van die Sosiopedagogiek

Volgens Pretorius (1998: 2) gaan dit in die Sosiopedagogiek hoofsaaklik om twee wesenskenmerke van die mens, naamlik dat hy 'n wese is wat opvoed, en die feit dat die mens 'n sosiale wese is, wat nie kan bestaan sonder om aan 'n samelewing te behoort nie.

Die feit dat die mens 'n sosiale wese is, maak hom beïnvloedbaar en opvoedbaar. Vanuit 'n sosiopedagogiese perspektief beskou, is die opvoedingsdoel gesosialiseerdheid of sosiaal-maatskaplike beweeglikheid, en die gebeure waardeur dit bereik word, is sosialisering of sosiaal-maatskaplike beweeglikwording (Meintjies 1994: 38).

Volgens Pretorius (1993: 5) is Sosiopedagogiek 'n deurskouing van die verband tussen opvoeding en samelewing, om daardeur 'n meer gedifferensieerde, inhoudryker insig te verkry van:

- ❖ volwassenheid;
- ❖ die weg daarheen; asook
- ❖ die hulp met volwassewording (opvoeding).

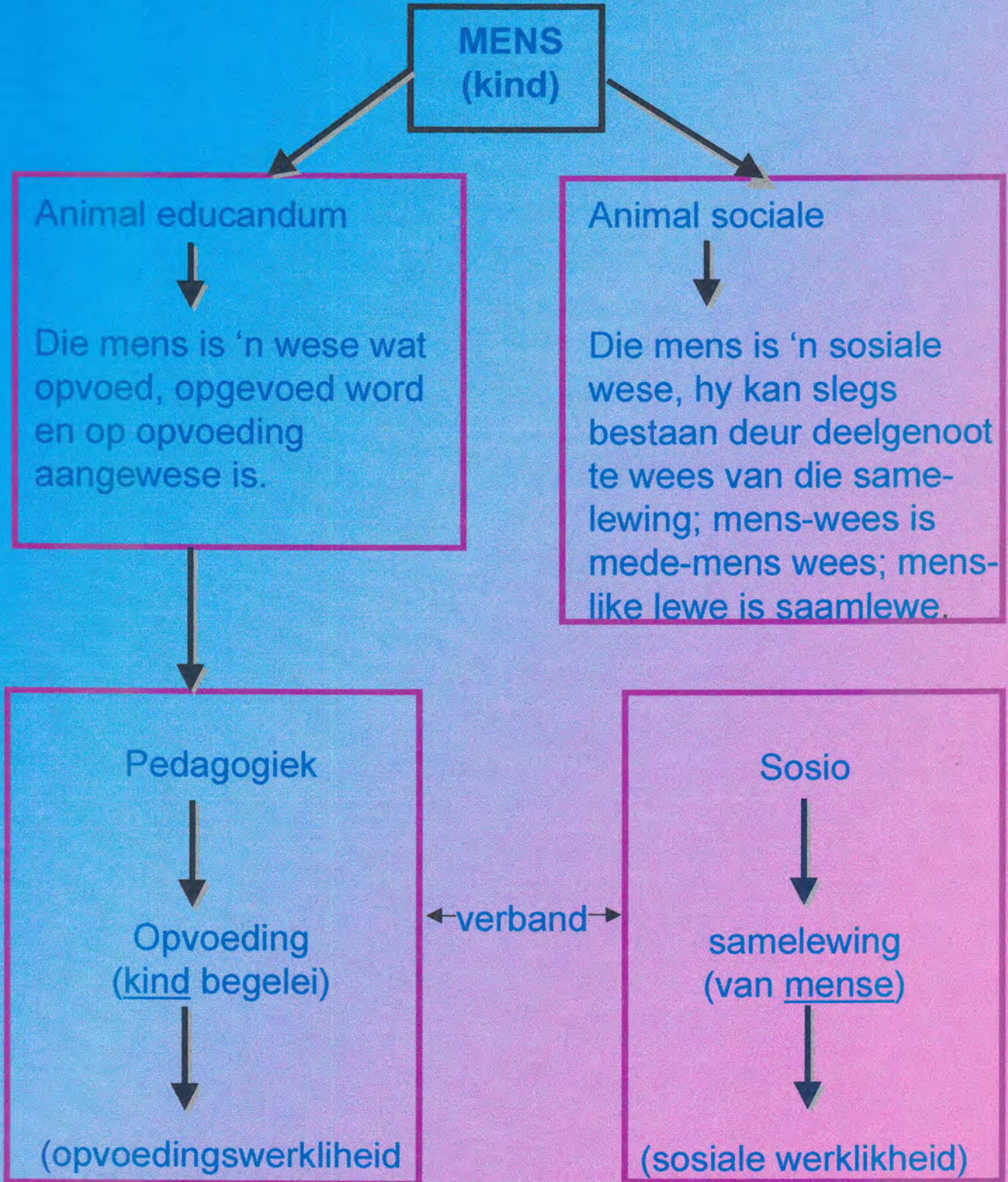
Le Roux (1992: 19) beskryf die funksie van die Sosiopedagogiek tweeledig, naamlik die bestudering van:

- ❖ die sosiale lewe van die kind in opvoeding; asook
- ❖ die verband tussen opvoeding en die samelewing.

Skematies kan die benaming en funksie van die Sosiopedagogiek soos volg gevisualiseer word (Pretorius 1998: 3):

FIGUUR 1.1

SKEMATIESE VOORSTELLING VAN DIE BENAMING EN FUNKSIE VAN DIE SOSIOPEDAGOGIEK

1.2.3.3 Die Struktuur van die Sosiopedagogiek

Tot dusver is aangedui dat:

- ❖ die Sosiopedagogiek die verband tussen opvoeding en samelewing in alle moontlike samelewingsvorme bestudeer;
- ❖ die huidige sosiale struktuur gekompliseerd en dinamies vertoon; asook
- ❖ die kind in verskillende samelewingsvorme opgevoed word om die intiemste en saaklikste sosiale verhoudinge en situasies te kan hanteer (Pretorius 1998: 4).

Vanuit 'n sosiopedagogiese perspektief is die opvoedingsdoel dié van gesosialiseerdheid of sosiaal-maatskaplike beweeglikheid, en die gebeure waardeur dit bereik word dié van sosialisering of sosiaal-maatskaplike beweeglikwording. Die toereikend gesosialiseerde persoon sal as volwassene

- ❖ werklik sinvol deelneem aan die samelewing;
- ❖ beweeglik wees in die samelewing; asook
- ❖ veranderinge in die samelewing kan verwerk (gereed, weerbaar en paraat daartoe wees) (Pretorius 1998: 5).

1.2.3.4 Sosiopedagogiese begrippe

Vanuit 'n sosiopedagogiese perspektief beskou, is die opvoedingsverskynsel steeds die vertrek- en fokuspunt van die

studie. Die opvoedingsverskynsel is egter kompleks en word derhalwe vanuit verskillende perspektiewe belig (Kriel 1996: 27). Die Sosiopedagogiek het naas ander deelwetenskappe ten doel om die essensies van die opvoedingsverskynsel deur middel van sy kategorieë of begrippe vanuit sy besondere perspektief te verhelder (Nortjé 1993: 9). Sodanige begrippe beskryf en verklaar die essensies van die sosiale lewe van die kind in opvoeding. Pretorius (1998: 6) onderskei die volgende sosiopedagogiese begrippe:

- (i) ek-jy-verhouding
- (ii) opvoeding (styl)
- (iii) kommunikasie
- (iv) sosiale lewe
- (v) sosialisering
- (vi) selfaktualisering
- (vii) identiteit en selfkonsep
- (viii) sosiaal-maatskaplike oriëntering
- (ix) behoeftevervulling in sosiale verband
- (x) sosiale milieu
- (xi) persoonlikheid

Elkeen van bogenoemde sosiopedagogiese begrippe word vervolgens kortliks ontleed en bespreek.

(i) Ek-jy-verhouding

Volgens Pretorius (1998: 7) is die ek-jy-verhouding een van die mees fundamentele verhoudinge in die kinderlike (menslike) bestaan; dit is die basis van alle sosiale lewe en ook van alle opvoeding. Dié grondverhouding tussen ouers en kinders word beskryf as die sogenaamde "sympatheia", die belewing van gevoelsmatige kom-

munikasie, die ken van die mens as medemens. Die "sympatheia" stel die kind in op die medemens en maak omgang moontlik; dit predisponer die kind tot beïnvloedbaarheid en gevoeligheid vir ander; dus tot vatbaarheid vir leiding. Die sosialiteit waarborg derhalwe die opvoedbaarheid van die kind (Gillmer 1992: 15).

Le Roux (1992: 5) omskryf die ek-jy-verhouding as die fundamentele opvoeder-kind verhouding wat dien as opvoedingsbasis en opvoedingsvoorwaarde en "... gekenmerk word deur intieme emosionele toesegging, persoonsgerigte dialoog, koestering, veiligheidsbelewing, betoonde liefde en wederkerige toegeneentheid." Die essensie van die ek-jy-verhouding is dus gevoelsmatige kommunikasie, naamlik liefde, persoonswarmte, koestering (Kriel 1996: 29). In 'n toereikende ek-jy-verhouding is liefde primêr die belewing van die opvoeder, terwyl 'n gevoel van veiligheid primêr die belewing van die kind is (Pretorius 1998: 7). Veiligheid is 'n grondvoorwaarde vir die bestaan van die kind; dit is sy allesoorheersende lewensbehoefte.

Die ek-jy-verhouding verwys meer spesifiek na die intieme gevoelsmatige verhouding tussen ouer en kind, wat gekenmerk word deur die gemeenskaplike gerigtheid op 'n gemeenskaplike doelstelling, naamlik die volwassewording van sodanige kind (Botha 1977: 29). Ouer en kind "waag dit met mekaar" in die sin dat hulle tot deelname aan die stigting van ek-jy-verhoudinge bereidwillig is (Angenent 1985: 92).

Beide die ouer en die kind is aanspreeklik teenoor mekaar vir dié ek-jy-verhouding. Dit gaan om saam-bestaan, saam ervaar en bemoeienis maak met die ander. Dit is 'n ontmoeting in egte liefde. In kommunikasie met die medemens in die kind se milieu kom die

"ek" tot ontplooiing en leer hy om dié onderskeid te tref (Meintjies 1994: 41).

Botha (1977: 19) verwys na die ek-jy-verhouding tussen ouer en kind as die deelname aan "pedagogiese onsheid." Sodanige verhouding word gekenmerk aan die feit dat die betrokkenes

- ❖ die een die ander se perspektief insien;
- ❖ buigsaam is in terme van die stel van redelike eise en verwagtinge aan mekaar;
- ❖ nie oormatig poog om mekaar te kontroleer nie;
- ❖ elkeen die ander vrylaat om homself te wees, asook
- ❖ mekaar ken: mense leer mekaar alleen deur onderlinge en selfonthulling ken (vgl. Pretorius 1993: 9).

Volgens Meintjies (1994: 42) beteken toereikende begeleiding van die kind tot optimale persoonlikheidsontwikkeling die koesterende opvoeding en koesterende sosialisering van die kind in intiem-persoonlike ek-jy-verhoudinge. Ouer en kind waag dit met mekaar in liefde in dié sin dat hulle tot die deelname aan ek-jy-verhoudinge bereidwillig is.

Die ek-jy-verhouding word gekoppel aan die intimiteitsmotief van die individu; sy intense behoefte aan betekenisvolle, intieme verhoudinge soos liefde, warmte, aanvaarding en intense, oop kommunikasie (Pretorius 1998: 9).

Indien die intieme ek-jy-verhouding tussen ouer en kind ontoereikend verwesenlik word, is dit dikwels vir die kind onmoontlik om die waardes en norme wat deur sy ouers aan hom voorgehou word, te aanvaar (Lintott 1993: 18). Dit is alleen binne 'n toereikende ek-jy-verhouding dat die kind geluk en welsyn sal beleef, en dat sy persoonlikheid op 'n verrykende wyse sal ontwikkel (Pretorius 1998: 9).

Daar gaan vervolgens in die onderhawige studie gepoog word om vas te stel in watter mate die ontoereikende verwesenliking van ek-jy-verhoudinge 'n invloed sal hê op die werklose en sy gesin. Die vraag ontstaan ook of werkloosheid 'n invloed sal hê op die ek-jy-verhoudinge in die gesin.

(ii) Opvoeding (styl)

Vanselfsprekend is die opvoedingsbegrip een van die basisbegrippe van die Sosiopedagogiek. Omdat die opvoedingstyl wat die opvoeder verwerklik, so 'n kragtige en betekenisvolle invloed op die kind se sosiale lewe, psigiese lewe en persoonlikheidsontwikkeling uitoefen, is die aangeleentheid van opvoedingstyle ook by uitstek in die Sosiopedagogiek ter sprake.

Opvoedingstyl is die wyse waarop die opvoeder opvoed. Volgens Meintjies (1994: 43) skep die ouer 'n klimaat wat die kind se persoonlikheidsontwikkeling kan bevorder of belemmer (vgl. Boyer 1990:5; Snyman 1992: 32). Opvoeding impliseer om die kind met sy volwassewording te help en te begelei (Pretorius 1990: 11; McCabe 1990: 182). By elke opvoedingstyl wat die ouer kan verwerklik, word die ek-jy-verhouding dus in 'n mindere of meerdere mate toereikend verwerklik.

Volgens Pretorius (1994: 11) gaan dit in die Sosiopedagogiek by uitstek om die opvoedingstyl wat die ouer, onderwyser en ander volwassenes in hul begeleiding van die kind verwerklik (vgl. Boyer 1990: 5; Snyman 1992: 32; McCabe 1990: 182).

Le Roux (1992: 12) definieer opvoedingstyl as "...die gedrag, houding, dissiplinêre benadering of kommunikasiewyse wat opvoeders gebruik of demonstreeer in verhouding tot kinders."

Opvoeding kan nie sonder kommunikasie verwerklik word nie. Die opvoedingstyl van die volwassene is dus in wese die styl van interpersoonlike kommunikasie wat hy met die opvoeding verwerklik (Gillmer 1992: 16; Le Roux 1993: 10).

Die konsep "opvoedingstyl" word deur Plug, Meyer, Louw en Gouws (1989: 253) gedefinieer as die tipiese wyse van opvoeding en toepassing van dissipline wat ouers teenoor hul kinders gebruik. Volgens bogenoemde outeurs word daar onderskei tussen outoritêre, demokratiese en permissiewe ("laissez-faire") opvoedingstyle. Die opvoedingstyl aan die hand waarvan 'n kind opgevoed word, vertoon 'n beduidende invloed op die kind se persoonlikheidsontwikkeling (Smith 1988:155-176).

Vervolgens word die volgende opvoedingstyle onderskei:

- ❖ **outokratiese (posisionele) opvoedingstyl:** Die ouers is posisiegerig (gerig op die duidelik onderskeibare posisies van die vader, moeder en kind), outokraties, star en onbuigsaam. Die kind van ouers met 'n outokratiese opvoedingstyl se selfkonsep is laag (Meintjies 1994: 44; Pretorius 1998: 9).

- ❖ **permissiewe opvoedingstyl ("laissez-faire"):** Die ouers is volgens Kriel (1996: 31) oortoegeeflik, nie-bestraffend, oormatig aanvaardend en oormatig buigzaam (vgl. Pretorius 1994: 11; Le Roux 1993: 10). Die ouer is 'n pion in sy kind se hande (Bester 1985: 29; Pretorius 1993: 10). Die kind van permissiewe ouers ervaar gevoelens van onsekerheid en onveiligheid. Die kind gaan gebuk onder 'n negatiewe selfkonsep (Meintjies 1994: 44).

- ❖ **personale (demokratiese) opvoedingstyl:** Dié ouers is persoongerig (gerig op die welsyn van die kind as persoon, demokraties, buigzaam) (vgl. Wielemans 1984: 69). Dié ouertipe kan getipeer word as die kom-ons-doen-dit-saam-ouer (Meintjies 1994:43). Die kind van ouers met 'n demokratiese opvoedingstyl vertoon 'n positiewe selfkonsep (Pretorius 1998: 10).

Ouers voed hul kinders verskillend op. Die volgende faktore beïnvloed die opvoedingstyl van die ouer (Hamachek 1987: 208-217):

- ❖ Die ouer se vorige opvoedingservaringe met sy eie ouers;

- ❖ die ouer se persoonlikheid;

- ❖ die kind se persoonlikheid; asook

- ❖ die ouer se sosio-ekonomiese posisie in die samelewing.

By elk van die opvoedingstyle wat die ouer kan verwerklik, word sosiopedagogiese essensies in 'n mindere of meerdere mate toereikend verwerklik. By die gunstige opvoedingsgedragpatrone van ouers (byvoorbeeld demokratiese opvoeding) sal die volgende sosiopedagogiese essensies toereikend verwerklik kan word: ek-jy-verhouding, kommunikasie, sosialisering, selfaktualisering, selfkonsep en behoeftevervulling (Le Roux 1998: 5).

Die vraag ontstaan dus in welke mate die realisering van 'n geslaagde of minder geslaagde opvoedingstyl 'n effek sal vertoon op die gesin waarvan die broodwinner sy/haar werk verloor het, en of die werkloosheid van die ouer 'n invloed vertoon op die opvoedingstyle wat in die gesin voltrek word.

(iii) Kommunikasie

Die konsep "kommunikasie" word deur Plug et al. (1989: 183), asook Le Roux (1994: 8) omskryf as die oordra van inligting van een persoon na 'n ander deur middel van een of ander stelsel van simbole en/of tekens. Dit is terselfdertyd 'n interaktiewe gebeurtenis, aldus Meintjies (1994: 45).

Kommunikasie is die interaktiewe proses waardeur gedagtes, menings, gevoelens of inligting van een persoon na 'n ander oorgedra word met die bedoeling om te beïnvloed, of reaksie te ontlok. Dit kan deur verbale en/of nie-verbale simboolsisteme geskied, aldus Le Roux (1992: 8).

Volgens Kriel (1996: 32) is die begrip "kommunikasie" afgelei van die Latynse woord "communico" wat afgelei is van die stamwoord

"communis" waar "com" = "saam" en "minus" = "tot diens" en "verplig voel tot dienslewering" beteken (vgl. Kritzinger 1986: 329-330).

By kommunikasie is daar altyd 'n afsender met 'n boodskap en 'n ontvanger, wat die boodskap interpreteer (Pretorius 1994: 12). Wanneer die afsender sy boodskap verkeerd oordra of die ontvanger dit verkeerd interpreteer, is daar sprake van opvoedingsbelemmerende diskommunikasie (Kriel 1996: 33).

Pretorius (1993: 12) maak die stelling dat kommunikasiebevorderende/belemmerende faktore terselfdertyd opvoedingsbevorderende/belemmerende faktore verteenwoordig (Meintjies 1994: 45). Dit wat die kontak tussen ouer en kind belemmer, belemmer derhalwe ook die opvoeding van die kind. Slegs deur kommunikasie met sy medemens kan die kind tot optimale persoonlikheidsontwikkeling kom.

'n Noukeurige ontleding van die groot aantal definisies van kommunikasie wat in die literatuur aangetref word, toon dat kommunikasie 'n proses of handeling is wat tussen verskillende mense plaasvind. Kommunikasie is 'n doelbewuste proses. Dit geskied intensioneel. Intensioneel verwys nie alleen na die een party, die sender, nie. Die ander party, die ontvanger, is ook gerig, intensioneel ingestel op die gebeure. Kommunikasie kan dus omskryf word as die doelbewuste poging van minstens twee mense tot vergemeenskapliking van betekenis (Marais en Nieuwmeijer 1990: 6-7).

Egte kommunikasie is slegs moontlik in die ontmoeting van twee deelgenote wat in 'n ek-jy-verhouding tot mekaar staan waar die een die ander nie as objek nie, maar as medesubjek beskou; waar

wedersydse agting spruit uit volwaardige en gelykwaardige deelgenootskap aan so 'n ontmoeting (Kriel 1996: 33). Iemand wat weet hy word aanvaar, sal bereid wees om hom vir die ander oop te stel.

"Deur sy medemens word die mens eers regtig mens. Wat die mens is en behoort te word, ervaar hy ... slegs deur kommunikasie, aldus Hugo (1971: 26). Opvoedingskommunikasie beteken dus dat die opvoeder en kind elk die wêreld van die ander betree; daar ontstaan 'n gemeenskaplike wêreld (Pretorius 1982: 18).

Kommunikasie met die ouer bied aan die kind:

- ❖ geborgenheid;
- ❖ die geleentheid om die sin van die lewe te ontdek;
- ❖ iemand wat vir hom iets beteken; asook
- ❖ voldoening aan die mens se basiese sosiale nood (Kruger 1984: 36).

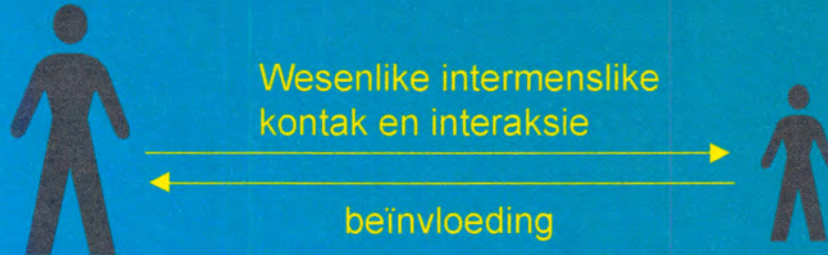
Kommunikasie is die sentrale begrip in die Sosiopedagogiek, omdat geen sosiopedagogiese essensie sonder kommunikasie tussen mense verwerklik kan word nie. Die mens kan nie ontwikkel of bestaan sonder kommunikasie nie. Die opvoeder kan nie opvoed sonder kommunikasie nie. Die kind kan alleenlik in kommunikasie met die medemens 'n eie identiteit verwerf en 'n selfkonsep vorm (Le Roux 1998: 5-6).

Die kommunikasiebegrrip word in Figuur 1.2 geïllustreer:

KOMMUNIKASIE

FIGUUR 1.2

- kommunikasie = meedeling
- vgl. Communicare (Latynse ww. = meedeel)
- kommunikeer = meedeel met die intensie om te beïnvloed; om iets gemeenskaplik te laat word

eise en verwagtinge

self-iemand-wil-wees

- emosie	- mag
- buigsaamheid	- erkenning
- begryping	- ontmoeting
- gesprek	- waardes
- intersubjektiviteit	- distansie

afsender
(bedoeling)

Boodskap
(sê of doen)

Ontvanger
(interpretasie)

Kommunikasie is:

- onvermydelik
- kontinu
- wederkerige beïnvloeding

- Kommunikasie ontvou horisontaal en vertikaal
- Kommunikasie is verbaal en nie-verbaal
- Kommunikasie is voorwaarde vir
 - Opvoeding
 - sosiale lewe
 - socialisering
 - selfaktualisering
 - selfkonsepvorming

Die nie-verbale simboolsisteme is volgens Lintott (1993: 20) vir die adolessent van groot belang, aangesien hy die stadium van sy lewe betree waartydens hy hom distansieer van die norme, waardes en optrede van sy opvoeders en krities daarna begin kyk. Olson (1984:90) som dié situasie soos volg op: "Your actions are yelling as loudly, I can't hear a word you're saying."

Die vraag ontstaan dus in hoeverre die toereikende/ontoereikende verwerking van kommunikasie in die opvoedingsituasie kan bydra tot positiewe/negatiewe gedrag in die gesin van die werklose broodwinner. Voorts word die effek van werkloosheid op gesinskommunikasie ondersoek.

(iv) Sosiale lewe

Die kind moet met sy sosiale lewe begelei word. Die sosiale lewe het sy oorsprong in die gesinslewe, asook in interpersoonlike verhoudinge (vgl. Meintjies 1994: 49).

Die begrippe "sosio" en "sosiale" word deur Pretorius (1998: 14) soos volg verklaar:

- "Sosio":
- ❖ mense in verhouding tot mekaar (intiem, persoonlik, sosiaal publiek);
 - ❖ om te deel met;
 - ❖ om te verenig met (gemeenskap of samelewing);
 - ❖ deelgenoot, lotgenoot, bondgenoot;

- ❖ kommunikasie tussen mense; asook
 - ❖ alle verskynsels van saamlewe en saamwerk.
- "Sosiale"
- ❖ die sosiale gedrag van die individu (sosiale gedrag);
 - ❖ interpersoonlike verhoudinge (sosiale verhoudinge); asook
 - ❖ die sosiale aspek van die samelewing as 'n geheel (die sosiale totaliteit).

Die kind se volwassewording word gevolglik bepaal en beïnvloed deur sy lewe in opvoedingsituasies en deur sy lewe in saamleef-situasies (Gillmer 1992: 21). Die taak van die gesin is derhalwe om die kind se toetrede tot die sosiale werklikheid te begelei, maar dit is terselfdertyd die taak van die gesin om rekening te hou met die aard van die sosiale werklikheid waarheen die kind op pad is (Meintjies 1994: 49).

Die effek van die sosiale lewe van die kind in die gesins- en gemeenskapslewe word in die Presidentsraadverslag (1987: 34) soos volg beskryf:

- ❖ Dit wat met die ouer gebeur en die wyse waarop die gesin bestaan en leef, het 'n onuitwisbare invloed op die vorming van die kind.

- ❖ Die morele standaard wat in 'n gemeenskap gehandhaaf word, speel 'n belangrike rol in die vernouing van die jeug wat daar opgroei. Daar bestaan 'n wisselwerking en korrelasie tussen swak morele standaard in die samelewing en afwykende gedragsverskynsels.

Die kind word dus in die gesin primêr geleer om die sosiale werklikheid te betree. In die gesin moet die kind voorberei word vir die sosiale verhoudinge wat hy moet stig, maar moet terselfdertyd tot die besef gebring word dat ouers en gesinslede tot 'n groter gemeenskap behoort (Harmse 1980: 69).

Die aangeleentheid van die sosiale lewe van die individu in die moderne samelewing het problematies geword. Dit word 'n al hoe moeiliker opgawe om die kind in die komplekse en snelveranderende moderne samelewing op te voed, en ook om hom toereikend te sosialiseer, sodat hy sinvol in 'n ingewikkelde en veranderende maatskappy sal kan inpas (Le Roux 1998: 8).

Indien daar op die sosiale lewe gefokus word, ontstaan die vraag of die ontoereikende verwerkliking van die kind se sosiale lewe 'n uitkoms is van 'n gesin waar die vader sy werk verloor het.

(v) Sosialisering

Opvoeding behels ook dat die kind met sy sosialisering begelei sal word. Die kind moet sodanig opgevoed word, dat hy eendag as volwassene in alle sosiale verbande toereikend met sy medemens sal kan saamlewe (vgl. Pretorius 1993: 14). Die kind word dus die

geleentheid gebied om onder begeleiding van die ouer geleidelik by die samelewing in te skakel (Meintjies 1994: 50).

Die kind kry geleentheid (byvoorbeeld in die intiem-persoonlike gesinskring) om onder begeleiding van die opvoeder sy sosiale lewe te oefen (Pretorius 1998: 15). Dit impliseer opvoeding tot saamlewe, of te wel sosialisering.

Sosialisering word deur Gordon en Browne (1989: 412) beskryf as die proses waardeur die kind leer watter gedrag aanvaarbaar is en wat deur die samelewing van hom verwag word. Sodanige waardes word van geboorte af deur die gesin en gemeenskap aan die kind voorgehou en moet mettertyd deur die kind beheers word.

Volgens Van Rensburg en Landman (1986: 193) dui sosialisering op die handeling waardeur 'n individu gevorm word onder invloed van waardes en norme wat geld in die samelewing waarvan hy lid is. Chetwynd en Hartnett (1978: 18) beskryf sosialisering as die oordrag van gedrag, rolle, houdings en waardes van een generasie na 'n volgende.

Le Roux (1992: 18) beskou sosialisering soos volg:

"Die komplekse, lewenslange sosiale leerproses waarvolgens die individu opgevoed word tot aktiewe betrokkenheid, samewerking, verhoudingstigting en sosiale funksionering in die samelewing. Dit geskied deur die oordrag van waardes, tradisies, sosiaal-aanvaarbare gedragswyses, rolverwagtinge, houdinge en morele standaarde van 'n bepaalde samelewing van een generasie na 'n volgende."

Sosialisering het betrekking op gebeure waardeur die mens(kind) kultureel verander en aanpas, die sosiaal-maatskaplike beweeglikwording van 'n kind, op hulp wat hy in dié verband ontvang, asook die veranderinge wat hy ondergaan om by die samelewing in te skakel (Meintjies 1994: 50).

Sosialisering impliseer volgens Pretorius (1998: 15):

- ❖ die inlei van die kind in die samelewing;
- ❖ die wek van 'n positiewe houding teenoor die medemens; asook
- ❖ die wek van 'n verantwoordelikebesef (sosiale gewete) (vgl. Le Roux 1993: 14; Van der Zanden 1979: 154; Ripple, Biehler en Jaquish 1982: 232-234).

Pretorius (1998: 17-18) lig die konsep "sosialisering" skematies soos volg toe:

FIGUUR 1.3

SOSIALISERING

- Sosiaal-maatskaplike beweeglikwording (ten opsigte van intieme én saaklike verhoudinge).
- Leer saamlewe (leer kommunikeer, leer gedra)
- OORDRAG VAN:
 - ☆ waardes (ook pro-sosiale waardes)
 - ☆ kennis
 - ☆ norme (leefreëls)
 - ☆ kultuur
 - ☆ sosiale houdinge
- VERWERWING VAN:
 - ☆ sosiale vaardighede
 - ☆ deelgenootskap aan (die) samelewing
- WEK VAN:
 - ☆ sosiale gewete
Sosialisering word slegs in kommunikasie met die medemens voltrek.

Die asosiale kind word mettertyd 'n gesosialiseerde volwassene

Aangesien werkloosheid soms tot drastiese veranderinge in gesinsrolle kan lei, en dus die kind se sosialisering kan beïnvloed, gaan daar in die onderhawige studie gepoog word om vas te stel tot watter mate die werkloosheid van 'n ouer die sosialisering van die gesin beïnvloed.

(vi) Selfaktualisering

Selfaktualisering word volgens Le Roux (1998: 10) om die volgende redes as een van die basisbegrippe van die Sosiopedagogiek voorgehou:

- ❖ dit gaan by die opvoeding en ontwikkeling van die kind by uitstek om sy selfaktualisering;
- ❖ die kind moet ook sy sosiale moontlikhede verwerklik;
- ❖ die kind kan alleenlik in kommunikasie met die medemens tot selfaktualisering kom;
- ❖ 'n betekenisvolle selfaktualisering van die kind word in die "rigting" van sy sosialisering voltrek, asook
- ❖ die selfaktualisering van die kind staan in noue verband met sy vermoë om ek-jy-verhoudinge te verwerklik.

Om 'n kind op te voed beteken ook om die kind met sy selfaktualisering te help en te begelei (Pretorius 1993: 15). Selfaktualisering is die neiging van die persoon om te handel en te ontwikkel ooreenkomstig sy beskouing van homself. By die grootwording en opvoeding van die kind gaan dit om die aktualisering (verwerkliking,

realisering) van sy gegewe moontlikhede, aldus Meintjies (1994: 54). Dit sluit die kind se fisiese, kognitiewe, affektiewe, sedelike en sosiale moontlikhede in (Pretorius 1993:15).

Le Roux (1992: 15) beskou selfaktualisering as die doelbewuste gebeure waarvolgens 'n individu, ooreenkomstig sy selfkonsep, streef "...tot die optimale verwesenliking van sy potensiaal, talente en vermoëns. Dit is die daadwerklike handeling om gegewe moontlikhede in sosiale situasies te realiseer." Selfaktualisering is derhalwe die persoon se hoogste psigiese behoefte om sy gegewe moontlikhede te verwerklik (Pretorius 1998: 18).

Selfaktualisering verwys gevolglik na die persoon se doelbewuste pogings om die latente potensiële moontlikhede van sy selfheid te aktualiseer (Meintjies 1994: 54). Ten einde behoorlike volwassenheid te verwerklik, het die kind die opgawe om sy moontlikhede optimaal te aktualiseer. Elke kind is "...wat hy is tot 'n groot mate vanweë die opvoedingshulp wat hy ontvang het of moes ontbeer," aldus Vrey (1979: 46). Volgens Pretorius (1993: 17) is die aktualisering van die self gesetel in die gebeure van kommunikatiewe interaksie tussen opvoeder en kind.

Optimale selfaktualisering is slegs moontlik indien die opvoeders die kind van sy moontlikhede bewus maak en positiewe verwagtinge aan die kind kommunikeer (Purkey 1970: 7).

Die volgende vier faktore, aldus Pretorius (1998: 19), genereer die kind se selfaktualisering:

- ❖ Doelgerigte betrokkenheid by 'n taak buite die self. So byvoorbeeld beteken die leerling se lerende betrokkenheid by die lessituasie vir hom selfaktualisering;
- ❖ voldoening aan die behoeftes van die kind: dit geskied veral in sosiale verband. Wanneer daar aan die kind se basiese behoeftes voldoen is, strewe hy na vervulling van die behoefte aan selfaktualisering;
- ❖ die gunstige verwerking van die selfdinamiek van die kind; asook
- ❖ kommunikasie met die medemens.

Die volgende vraag ontstaan:

Bestaan daar 'n beduidende verband tussen ouerlike werkloosheid en die ontoereikende selfaktualisering van kinders in die gesin?

(vii) Identiteit en selfkonsep

Volgens Pretorius (1993:17) is een van die belangrikste doelstellings van opvoeding om die kind te begelei tot die verwerwing van 'n positiewe selfkonsep en 'n eie unieke identiteit. Identiteitsverwerwing by die kind is by uitstek 'n sosiopedagogiese aangeleentheid, aangesien identiteit in kommunikasie met die medemens verwerf word en identiteit bepaal word deur die mate waarin die mens deur andere (sosiaal) erken word.

Pretorius (1998: 19) tref onderskeid tussen identiteit en selfkonsep: By identiteitsverwerwing gaan dit vir die opvoedeling om die vraag: "Wie is ek?" By selfkonsepvorming gaan dit egter om die vraag: "Hoe is ek?"

Die begrip "identiteit" word deur Plug et al. (1989: 150) omskryf as:

- ❖ 'n verkorte vorm vir identiteitsgevoel en persoonlike identiteit; dit wil sê die gevoel van 'n persoon dat hy, ten spyte van tydsverloop en verandering wat daarmee gepaard gaan, dieselfde persoon bly; asook
- ❖ die gevoel van 'n persoon dat hy tot 'n groep mense, byvoorbeeld 'n volk of 'n ouderdomsgroep, behoort; dit wil sê dat hy in die belangrikste opsigte soos hulle is en dat hy hom met hulle vereenselwig (vgl. Meintjies 1994: 55).

Identiteit word deur Le Roux (1992: 7) beskou as "...die begrip, waardering of bewussyn van die self onderskeidend van ander. As antwoord op die vraag: 'Wie en wat is ek?' impliseer dit terselfdertyd: 'Wie en wat is ek deur die oë van ander mense?' Dit impliseer voorts die onderskeidende fasette binne die persoonlikheid."

Vervolgens definieer Le Roux (1994: 19) "identiteit" as die betekenis wat 'n persoon aan homself as persoon heg. Identiteitsvorming dra derhalwe daartoe by dat hy op 'n toenemend sinvolle en bevredigende wyse betekenis aan homself as persoon heg.

Vrey en Venter (1985: 100) omskryf die aard van die selfkonsep soos volg: 'n Persoon se idee van homself is van oorwegende

belang in sy betrokkenheid by situasies, take en persone wat vir hom van belang is, aangesien sy idee omtrent homself deurgaans sy optrede en denke monitor, asook die aard en intensiteit van betrokkenheid by elke gesitueerde aangeleentheid bepaal (vgl. Kriel 1996: 43).

'n Persoon se selfkonsep verteenwoordig derhalwe sy beskouing en evaluasie van homself. Dit sluit kognitiewe, emosionele en evaluatiewe elemente in. 'n Selfkonsep is gevolglik die somtotaal van al die sieninge wat 'n mens omtrent homself nahou (Meintjies 1994: 58).

Selfkonsep word gevorm in 'n eindelose wisselwerking van interaksies tussen die "ek" en die ander, waardeur die "ek" uit die reaksies van ander op sy gedrag geleidelik 'n selfkonsep vorm. Die "ek" word in gedrag, houdinge, vermoëns en waardes bepaal deur die kind se selfkonsep (Raath en Jacobs 1990: 6-7).

Die selfkonsep vertoon volgens Meintjies (1994: 60) drie belangrike eienskappe, naamlik:

- ❖ selfkonsep is modifiseerbaar en word aangeleer (nie aangebore nie);
- ❖ selfkonsep tree op as "gidsstelsel." Dit dien as 'n filter waardeur gebeurtenisse geïnterpreteer word; asook
- ❖ selfkonsep is veelfasettig: dit bevat drie komponente naamlik 'n algemene selfkonsep (wat die alledaagse gedrag bepaal), 'n akademiese selfkonsep (prestasies op akademiese gebied) en

'n nie-akademiese selfkonsep (inter-persoonlike verhoudinge, emosionele gesteldheid, fisiese eienskappe).

Purkey en Strahan (1986: 1) beklemtoon dat indien 'n kind homself as waardevol, verantwoordelik en bekwaam beskou, hy sodanig sal optree. Die kind met 'n positiewe selfkonsep sal bereid wees om te waag in 'n volwasse wêreld. Hy sal verantwoordelikheid aanvaar en toenemend bereid wees tot die uitbouing en verwesenliking van sy eie positiewe selfkonsep (Lintott 1993: 26).

Ferreira (1992: 80) wys daarop dat identiteitsonsekerheid en gebrekkige selfvertroue tot negatiewe selfevaluering by die kind lei. Wie twyfel aan homself, kan nie maklik tot selfaanvaarding kom nie, en dit lei tot ontvlugting van die werklikheid in 'n skynvolwassenheid. Volgens Gillmer (1992: 31) is dit wetenskaplik bewys dat kinders wat uit gesinne afkomstig is waar die opvoedingsomstandighede van so 'n aard is dat die kind se identiteitsverwerwing en selfkonsepvorming nie positief gedy nie, meer tot sosiaal-afwykende gedrag geneig is.

Werk is 'n verpligte aktiwiteit wat 'n mens se bestaan struktureer. Dus is dit noodsaaklik om te bepaal in hoeverre die werkloosheid van 'n persoon 'n effek op die verwerkliking van sy en sy gesinslede se identiteit en selfkonsep vertoon.

(viii) Sosiaal-maatskaplike oriëntering

Opvoeding behels onder andere ook om die kind met sy sosiaal-maatskaplike oriëntering te begelei, met ander woorde met sy plek-bepaling tussen ander mense, asook in die breëre eietydse maatskaplike situasie (Pretorius 1993: 20). Hiervolgens word die kind opgevoed tot beweeglikheid in die samelewing en tot sedelike selfstan-

dige keuses ten opsigte van sosiaal-maatskaplike norme en sosiale groeperinge. Begeleiding van die kind en jeugdige deur die ouers, help om sy plek in die samelewing te bepaal en om antwoorde te vind op vrae soos: "Wat is my plek in die samelewing?"; "Waar pas ek in?"; "Wat word van my verwag?" (Meintjies 1994: 63).

Die Engelse woord "orient" dra die oorspronklike betekenis van "ooste" of "plek" en die begrip "oriëntering" beteken dat iemand in die korrekte posisie, plek of verhouding ten opsigte van 'n onbekende omgewing geplaas word.

In die samestelling "sosiaal-maatskaplik" dui "sosiaal" op die feit dat die kind sy plek tussen ander mense moet bepaal - in verhouding tot ander persone; "maatskaplik" dui op die feit dat hy ook sy eie unieke posisie in die breëre maatskappy moet bepaal, om dáár 'n konstruktiewe bydrae te lewer (Le Roux 1998: 11).

Le Roux (1992: 16) beskou derhalwe sosiaal-maatskaplike oriëntering as die gebeure "...waarvolgens die individu sy plek of posisie in sosiale situasies, asook in die samelewing as geheel bepaal, ten einde te weet wat sy pligte, regte en verantwoordelikhede is in sowel verhoudinge as die totale sosiale samelewing."

Die adolessent doen nuwe, allerbelangrike ontdekkings, aldus Pretorius (1998: 26):

- ❖ Hy ontdek dat hy onverbreeklik by die ander hoort; dat die saamwees van mense sin het - dit is die "geboorte" van die kind se sosiale gevoelens.

- ❖ Hy ontdek die sosiale betekenis van godsdiens, en dit lyk of hy die godsdienstige individualisme van die puberteit vir goed afgelê het. Uit die ervaring van menslike beperktheid, nietigheid en skuld groei die begrip van die sosiale sy van die godsdiens.
- ❖ Hy ontdek die liefde in sy hoogste vorm, die wonderlik-verhewe hetero-simpatiese begryping (met die gepaardgaande oorgawe van sigself).
- ❖ Hy ontdek geestelik die arbeid, die daaglikse lewe in sy nederige realiteit, in sy erns en in sy kosbaarheid. Dit word vir hom duidelik hoe onseker die lewe is en die angs, sorg en eentonigheid word openbaar (Perquin).

Faktore wat die kwaliteit van die kind se sosiaal-maatskaplike oriëntering bepaal, is volgens Meintjies (1994: 63), Botha (1977: 32-34) en Pretorius (1998: 27):

- ❖ Die kind se gegewe persoonstruktuur: die kind se aangebore moontlikhede moet met behulp van die ouer verwerklik word, sodat hy toenemend maatskaplik beweeglik kan word.
- ❖ Die gehalte van die opvoeding: hoe toereikend word die kind begryp en gesteun in dié verband?
- ❖ Ruimte en tyd wat tot die kind se beskikking gestel word: geleentheid vir die kind se letterlike uitgaan na en verkenning van die sosiale werklikheid, byvoorbeeld deur spel en speelmaats, voldoende tyd om spontaan met ander kinders en ook met volwassenes om te gaan.

Dit is die taak van die ouers om hul kind(ers) te begelei tot verantwoordelike keuses en stellingname ten opsigte van 'n spektrum alternatiewe eties-morele norme en waardes.

Daar gaan vervolgens in die onderhawige studie gepoog word om vas te stel in watter mate werkloosheid van die ouer die sosiaal-maatskaplike oriëntering van die kinders in die gesin kan beïnvloed.

(ix) Behoeftevervulling in sosiale verband

Opvoeding behels voorts ook om die kind met die vervulling van sy behoeftes te begelei. Persoonlike behoeftes van die kind kan slegs in kommunikasie met sy medemens bevredig word (vgl. Pretorius 1993: 21).

Le Roux (1992: 4) definieer behoeftevervulling in sosiale verband as, "...die proses waardeur die kind se behoeftes in opvoedingsituasies kommunikatief bevredig word. Aangesien behoeftes dikwels sosiaal gemotiveerd is en die kind in sosiale situasies opgevoed word, geskied behoeftevervulling, as deel van die opvoedingsproses, in sosiale verband."

Deur Maslow se behoeftehiërargie as basis te gebruik, verduidelik Pretorius (1998: 28-29) dat die behoeftes van die kind soos volg vervul word:

- ❖ Sy fisiese behoeftes word vervul deur die liefdevolle versorging wat die kind in ek-jy-verhoudinge ervaar.

- ❖ Die veiligheidsbehoefte word vervul deur die betoonde liefde wat die kind ervaar; die gevoel van veiligheid word interpersoonlik aan die kind gekommunikeer. ("Did you hug your child today?")
- ❖ Die sosiale behoeftes van die kind word op sy beste in ek-jy-verhoudinge vervul. Alle mense toon 'n behoefte aan aanvaarding, warmte en toegeneentheid.
- ❖ Ek-behoeftes word vervul wanneer ander mense erkenning, goedkeuring en agting vir sy gedrag en prestasies aan die kind kommunikeer. Die behoefte aan goedkeuring is by uitstek 'n sosiaal-afektiewe behoefte. Dwarsboming daarvan wek gevoelens van minderwaardigheid, swakheid en 'n negatiewe selfkonsep.
- ❖ Selfaktualiseringsbehoeftes van die kind word slegs in kommunikasie met die medemens vervul. Dit sluit die behoefte om te weet en te verstaan in (vgl. ook Möller 1993: 231; Pretorius 1993: 23; Meintjies 1994: 65).

Die behoeftehiërargie van Maslow kan visueel soos volg in Figuur 1.4 voorgestel word (vgl. Pretorius 1998: 28):

FIGUUR 1.4

BEHOEFTE AAN SELFAKTUALISERING

- Om jou moontlikhede optimaal te verwerklik
- om te weet en te verstaan

“Hoogste”
behoefte of
Groei-behoefte

EK-BEHOEFTE

- aan agting, erkenning, prestige, status

SOSIALE BEHOEFTE

- aan liefde, aanvaarding, versorging
- aan medemenslike kommunikasie en sosiale lewe
- om te behoort

Basiese
behoefte

of

VEILIGHEIDSBEHOEFTE

- aan veiligheid, geborgenheid, gerustheid, beskerming

Gebreks-
behoefte

FISIESE BEHOEFTE

- aan suurstof, water, voedsel, rus, ens.

In sy humanistiese teorie beklemtoon Maslow die individu se strewe om sy volle potensiaal te ontwikkel. Menslike gedrag verteenwoordig veral 'n strewe om behoeftes te bevredig. Menslike behoeftes is hiërargies - dit beteken dat laer-orde behoeftes eers toereikend vervul moet word voordat hoër-orde behoeftes die individu se gedrag kan beïnvloed. Wanneer fisiese- en veiligheidsbehoefte toereikend vervul is, word sosiale behoeftes belangrik. Ek-behoefte sluit eiewaarde-gevoelens, sowel as die agting van ander persone, soos erkenning, respek en status, in. Hierdie behoeftes word gemanifesteer in eienskappe soos prestasie, onafhanklikheid en bekwaamheid. Die hoogste behoefte of groei-behoefte is die behoefte aan selfaktualisering - om jou potensiaal te vervul; om te word wat jy kan word. Gedrag word hier nie deur 'n gebrek gemotiveer, soos by gebreksbehoefte nie, maar eerder deur 'n strewe na persoonlike groei:

"Healthy people have sufficiently gratified their basic needs for safety, belongingness, love, respect and self-esteem so that they are motivated primarily by trends to self-actualization (defined as ongoing actualization of potentials, capacities and talents, as fulfilment of mission as a fuller knowledge of, and acceptance of, the person's own intrinsic nature, as an unceasing trend toward unity, integration or synergy within the person)" (Maslow 1970: 25).

Hoedanig 'n kind se ouers op sy behoeftes reageer, hul gedrag jeens hom in terme van aanvaarding of verwerping; koestering of afwysing, versorging of verwaarlosing, speel 'n deurslaggewende rol ten opsigte van sy persoonlikheidsontwikkeling, aldus Knopf (1984: 369).

Tereg kan gevra word:

Hoedanig kan die werkloosheid van die ouer die kind se behoeftevervulling in opvoedingsverband beïnvloed?

(x) Sosiale milieu

Opvoeding word altyd in 'n sosiale milieu voltrek. Volgens Odendal, Schoonees, Swanepoel, Du Toit en Booyse (1994: 665) dui die konsep "milieu" op sosiale kring; omgewing waarin iemand tuishoort, verkeer of opgroei; atmosfeer of agtergrond (vgl. Meintjies 1994: 66).

Le Roux (1992: 10) omskryf die konsep "milieu" as "...die onmiddellike fisiese en sosiokulturele omgewing wat 'n invloed uitoefen op die mens as individu, asook op die mens in groepsverband. Dit verwys na die totaliteit van omgewingsinvloede wat die menslike ontwikkeling beïnvloed."

Die milieu waarin die kind se sosiale lewe en opvoeding voltrek word, sluit volgens Pretorius (1998: 29) die volgende drie "wêreld" in:

- ❖ die geografies-fisiese wêreld (fisiese milieu);
- ❖ medemenslike wêreld (sosiale milieu), asook
- ❖ kultuur-historiese wêreld (kultuur-milieu).

Opvoeding en die sosialisering van die kind word in die volgende vier milieus voltrek (vgl. Pretorius 1998: 29; Meintjies 1994: 67):

- ❖ die mikro-opvoedingsmilieu (die gesin);

- ❖ die meso-opvoedingsmilieu (die skool);
- ❖ die makro-opvoedingsmilieu (die maatskappy); asook
- ❖ die portuurgroepmilieu.

Volgens Barnard (1982: 6) is die gesin as mikro-opvoedingsmilieu onvervangbaar, aangesien die grondslag van die kind se opvoeding wat gedurende die eerste lewensjare in die gesin gelê word, basies blywend van aard is.

Die belangrikheid van die gesin as primêre opvoedingsmilieu word ook in die eertydse Presidentsraadverslag (1987: 57) beklemtoon.

- ❖ Die gesin vorm 'n eenheid wat ontwikkel uit 'n proses van saamleef, kommunikasie en interaksie.
- ❖ Die gesin word beskou as die kleinste, dog belangrikste maatskaplike eenheid, omdat dit hier is waar die kind die eerste keer aan omgewingsinvloede blootgestel word (vgl. Kriel 1996: 50).

Na aanleiding van bogenoemde uitsprake ontstaan die vraag: Indien die gesin as sosiale milieu ontoereikend as gevolg van die werkloosheid van die ouers funksioneer, hoe sal dit die kinders beïnvloed?

(xi) Persoonlikheid

Persoonlikheid word as sosiopedagogiese basisbegrip voorgehou, en wel om die volgende redes (Le Roux 1998: 14):

- ❖ Die kind is 'n persoonlikheid-in-wording;
- ❖ elke opvoedingsituasie is wesenlik 'n aangeleentheid van "interacting personalities";
- ❖ die opvoedingstyl van die ouer oefen 'n betekenisvolle en kragtige invloed uit op die persoonlikheidsontwikkeling van die kind;
- ❖ die persoonlikheid van die kind bepaal sy sosiale gedrag (en dus sy sosiale aanpassing); asook
- ❖ die opvoedingsdoel kan beskou word in terme van die optimale persoonlikheidsontwikkeling van die kind.

Die kind is 'n persoonlikheid-in-wording en die sentraalste faktor in die opvoedingsituasie (Pretorius 1998: 32). Die begrip "persoonlikheid" is afgelei van die Latynse woord "persona" wat "masker" beteken. Vir die Romeine het die woord "persona" beteken "as one appears to other" en nie hoe iemand werklik is nie (Hergenhahn 1980: 34).

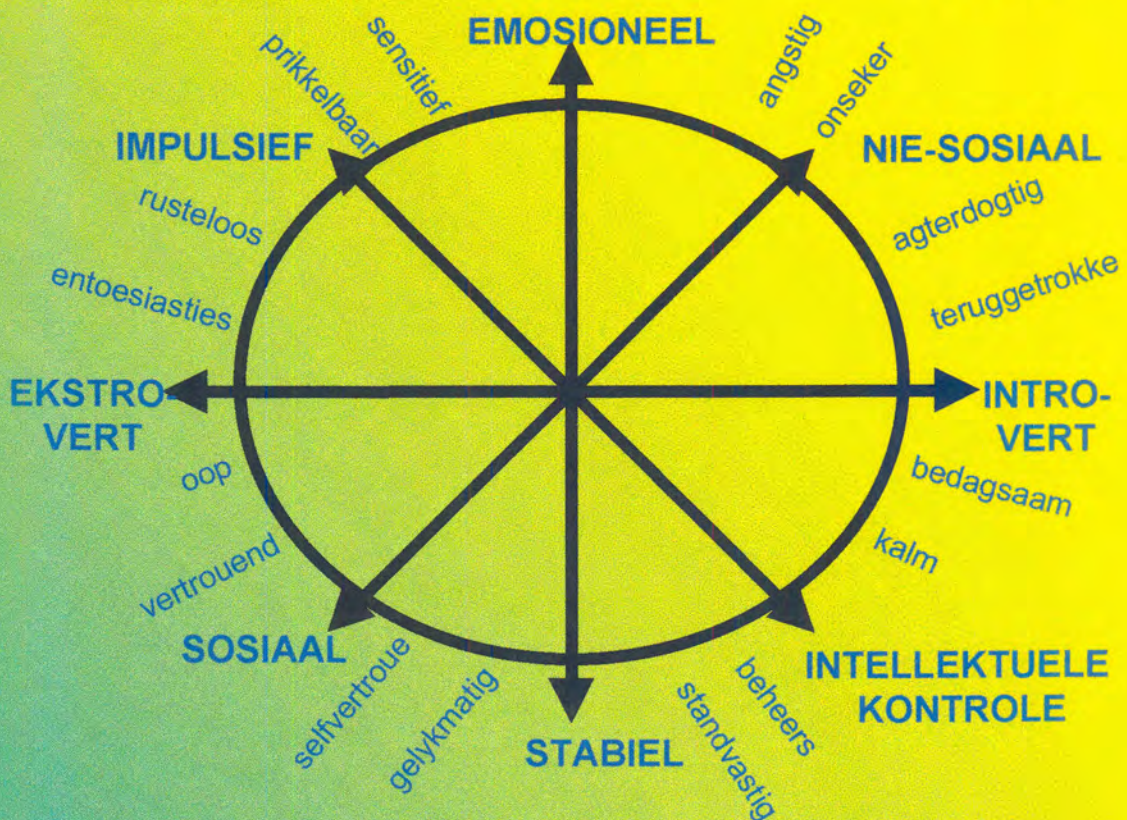
Die opvoedingsgedrag van die ouer kan daartoe bydra dat die kind sal ontwikkel tot 'n lewensvaardige persoon met positiewe, gewenste persoonlikheidseienskappe, of selfs sal floreer wat die ontwikkeling van sy persoonlikheid betref, wat veral daartoe sal lei dat hy eendag

sosiaal goed sal aanpas (Pretorius 1998: 34). Ouers verwerklik die frekwenste en intensiefste kommunikasie met die kind en daarom vervul hulle 'n sleutelrol in sy opvoeding, sosialisering en persoonlikheidsontwikkeling.

Hoewel elke mens uniek is en 'n individuele persoonlikheid het, kan twee basisbegrippe ten opsigte van die menslike persoonlikheid onderskei word, naamlik "ekstroversie" en "emosionaliteit." In onderstaande persoonlikheidsmodel (Figuur 1.5) vorm die basisdimensies van die persoonlikheid die hoofasse, terwyl die sekondêre asse op impulsiwiteit teenoor intellektuele kontrole, en sosiaal teenoor nie-sosiaal dui. Op dié wyse word, volgens Pretorius (1998: 35-36), tussen agt persoonlikheidseienskappe onderskei:

ekstroversie	gesellig-vriendelik, sosiaal lewendig en aktief, op die sosiale omgewing gerig, geneig tot impulsiwiteit
introversie	na binne gerig, teruggetrokke, beheers
emosionaliteit	onstabiel, veranderlike stemming, raak gou ontsteld
stabiliiteit	stabiele gevoelslewe, gelykmatige stemming
impulsiwiteit	min selfbeheer, neig tot ondeurdagte en ongekon-troleerde gedrag
intellektuele kontrole	selfbeheers, verstandelike beheer oor gedrag
sosiaal	sosiaal goed aangepas, sosiaal vaardig en proso-siaal georiënteer
nie-sosiaal	nie sosiaal aangepas nie, nie sosiaal vaardig nie en asosiaal georiënteer.

FIGUUR 1.5: PERSOONLIKHEIDSMODEL

ekstroversie	gesellig-vriendelik, sosiaal lewendig en aktief, op die sosiale omgewing gerig, geneig tot impulsiwiteit
introversie	na binne gerig, teruggetrokke, beheers
emosionaliteit	onstabiel, veranderlike stemming, raak gou ontsteld
stabiliiteit	stabilee gevoelslewe, gelykmatige stemming
impulsiwiteit	min selfbeheer, neig tot ondeurdagte en ongekontroleerde gedrag
intellektuele kontrole	selfbeheers, verstandelike beheer oor gedrag
sosiaal	sosiaal goed aangepas, sosiaal vaardig en prososiaal georiënteer
nie-sosiaal	nie sosiaal aangepas nie, nie sosiaal vaardig nie en asosiaal georiënteer

(Bron: Pretorius 1998: 35-36)

In die onderhawige studie gaan gepoog word om vas te stel in watter mate die werkloosheid van die ouer die kwaliteit van die kind se persoonlikheidsontwikkeling beïnvloed.

1.3 Tema-analise: Werkloosheid in die huidige RSA-situasie

Werkloosheid is tans in Suid-Afrika 'n knellende probleem. Volgens die Sondagblad Rapport (30 November 1997: 3), het Lawrence Schlemmer, 'n ere-professor by twee universiteite, navorser en konsultant, 'n omvattende ondersoek na werkloosheid in Suid-Afrika geloods. Na aanleiding van sy bevindinge waarsku hy: "As daar nie werk gemaak word van hierdie probleem nie, sal daar teen die jaar 2010 'n werkloosheidsyfer van meer as veertig persent wees."

In die wêreld ekonomie is daar net nie meer sprake van 'n massa-arbeidsmag wat eenvormige eise stel en op hul "regte" aandring nie, in plaas daarvan om op hul vaardighede en mededingendheid staat te maak. Die nuwe wêreld ekonomie veronderstel geskoolde en ingeligte werksoekers wat trots is op hul vermoë om aan veranderende beroepseise, te voldoen. Hierdie nuwe beginsels van arbeidsbenutting spoel oor die hele wêreld, en vakbondlidmaatskap daal oral. Suid-Afrika egter, wat dit allermens kan bekostig, is 'n verstommende uitsondering. Die beleidmakers word steeds deur die politieke druk van vakbonde en 'n oorvereenvoudigde ingesteldheid op "regte" en "geregtigheid" daartoe gedwing om 'n beleidsraamwerk te handhaaf wat vyftien jaar gelede in die res van die wêreld begin verbrokkel het, aldus Schlemmer (Rapport: 30 November 1997: 3).

Die huidige RSA-regering se dilemma is dat hy nie maklik kan optree teen die verwagtinge wat tot onlangs toe nog deur sy eie retoriek oor regstelling en deur hofbevindings aangeblaas is nie. Halwe maatreëls en ad hoc-vergunnings om buigsaamheid in die arbeidsmark te verbeter, gaan ook nie help nie. Om die werkloosheidsyfer daadwerklik te verlaag, moet 'n behoorlike stel omvattende maatreëls ingestel word met die oog op deregulering. Dit sal werksverskaffing stimuleer. Daar is egter geen teken dat dit gaan gebeur nie; dus kan daar verwag word dat werkloosheid in die formele sektor sal toeneem. Dit kan beteken dat werkloosheid in die formele sektor teen die jaar 2010 dubbel so hoog as tans kan wees.

Volgens Jacobs en Bekker (1996: 14) het die getal geregistreeerde jeugdige werkloos by die Departement van Arbeid geweldig toegeneem. Dit dui daarop dat Suid-Afrika, as gevolg van 'n groei in die bevolkingsaanwas en 'n onvermoë van die ekonomiese sektor om werksgeleenthede vir jeugdige werksoekers te skep, op 'n krisis afstuur. Sodanige gebrekkige werksgeleenthede vir jeugdige werksoekers veroorsaak nie net ekonomiese probleme nie, maar gee ook direk aanleiding tot sosiale en politieke probleme vir die individu en die samelewing.

'n Berig in Beeld (26 September 1997: 5) het soos volg gelui: "...Hoewel Suid-Afrika 'n goeie makro-ekonomiese strategie in plek het, is daar in die laaste jare feitlik niks gedoen om die werkloosheidsprobleem te verlig nie, aldus die Internasionale Monetêre Fonds, wat meen dat werkloosheid tans die grootste wanbalans in Suid-Afrika verteenwoordig. Dit is ongelooflik hoog, watter syfer ook al as die mees akkurate maatstaf aangegee word."

Volgens Cawker (1991: 20) neem werkloosheid in Suid-Afrika groot afmetings aan en veroorsaak armoede en ontbering vir baie werklose persone en hul afhanklikes. Werkloosheid mag ook 'n betekenisvolle

uitwerking (direk en indirek) op mense se persepsies van, en interaksie met hul natuurlike omgewing hê.

Werkloosheid plaas noodwendig 'n finansiële beperking op die werklose se vermoë om in sy/haar (en afhanklikes) se basiese behoeftes te voorsien. Sodanige beperking toon soms belangrike gevolge vir die natuurlike omgewing, indien die werklose persone natuurlike hulpbronne uitbuit of beskadig, ten einde hul behoefte aan kos, skuilplek, ensovoorts te bevredig.

Werkloosheid vertoon voorts (volgens Cawker 1991: 20) 'n sielkundige effek op mense. Die ontnugtering en bitterheid wat soms met armoede gepaard gaan, mag lei tot onverskilligheid teenoor omgewingsvraagstukke en/of die opsetlike vernietiging van die omgewing.

"Heelwat navorsers is dit eens dat werkloosheid 'n nadelige invloed op die individu het op sowel psigologiese as fisiese vlak. Die werklose beleef 'n psigologiese insinking deur die volgende te ervaar; naamlik verlies aan selfagting, verminderde selfvertroue, gevoelens van waardeloosheid, opstand, depressie, frustrasie en aggressie" (Zeelie 1989: 1-2). Uit hierdie aanhaling blyk dit duidelik dat werkloosheid 'n beduidende invloed op die individu vertoon. Die vraag ontstaan egter in welke mate werkloosheid ook 'n negatiewe invloed op die gesin van die werklose vertoon. Sodanige vraagstelling vorm die sentrale problematiek van die onderhawige navorsing.

Human (1993: 2-3) is van mening dat aangesien die gesin die primêre bron van sosiale kontak vir die individu verteenwoordig, die effek van werkloosheid ook binne die gesin ervaar sal word. Die skielike verlies aan inkomste veroorsaak dat die verhoudinge tussen gesinslede drasties mag

verswak en uiting kan vind in geweld binne die gesin, probleemgedrag by kinders, selfmoord, gesinsmoorde en egskeidings.

Brair (1988: 205) stel bogenoemde problematiek soos volg: "Few social problems are as corrosive to world stability and peace as are unemployment and economic insecurity. The unrest and uncertainty about a future because of joblessness intensifies desperation and win-lose dynamics in the home, community, nation and throughout the world."

Uit resultate van 'n RGN-ondersoek (Visser 1991:38) waar die sielkundige welsyn van kinders uit werklose en werkende gesinne bestudeer is, is bevind dat sielkundige probleme soos depressie, spanningsimptome veral op psigosomatiese vlak, toets-angs, negatiewe selfevaluering en eensaamheid meer by kinders uit werklose gesinne voorgekom het. Die voorkoms van sielkundige probleme by kinders uit werklose gesinne blyk ook hoër te wees as in die algemene bevolking.

Aangesien die onderhawige studie 'n sosiopedagogiese ondersoek verteenwoordig, val die hoofokus op die sosiopedagogiese effek wat die werkloosheid van die ouers op die gesin kan vertoon; meer spesifiek ten aansien van kinders se opvoeding en sosialisering.

1.4 Navorsingsprobleem

In die lig van voorafgaande tema-analise, asook die inleidende oriëntering en konseptualisering, kan die navorsingsprobleem van die onderhawige studie soos volg geformuleer word: **Wat is die sosiopedagogiese betekenis van werkloosheid? Anders gestel: Wat beteken werkloosheid as maatskaplike verskynsel vir die kind se opvoeding en sosialisering binne gesinsverband?**

Voortspruitend uit bogenoemde probleemstelling, kan talle subprobleme geïdentifiseer word wat tydens die ondersoek aangespreek sal word:

- ❖ Wat is die oorsake van werkloosheid in Suid-Afrika en wat is die omvang daarvan?
- ❖ Wat is die invloed van werkloosheid op die individu se persoonlike lewe?
- ❖ In watter opsigte sal die gesin beïnvloed word as gevolg van die werkloosheid van die broodwinner van die gesin?
- ❖ Hoe kan gesinslede saam die problematiese situasie wat ontstaan as gevolg van werkloosheid, die beste hanteer en verwerk?
- ❖ Hoe kan vaardighede ontwikkel en werksgeleenthede geskep word, ten einde die effek van die werkloosheidsprobleem te minimaliseer?

1.5 Sentrale teoretiese stelling

In die onderhawige studie gaan die ondersoeker poog om die volgende sentrale teoretiese stelling te verifieer: **Werkloosheid as maatskaplike verskynsel toon beduidende effek op die kind se opvoeding en sosialisering tot toereikende volwassenheid binne gesinsverband.**

Voortspruitend uit bogenoemde sentrale teoretiese stelling, word die volgende toetsbare stellings ook deur die onderhawige studie aangespreek:

- ❖ Werk bied besondere betekenis aan 'n mens se lewe en is noodsaaklik om in fisiese-, sekuriteits-, sosiale-, ego- en selfaktualiseringsbehoefte te voorsien.
- ❖ Werkloosheid vertoon 'n skadelike invloed op die werklose individu, beide op fisiese en psigologiese vlak.
- ❖ Die effek van werkloosheid kring wyer as net die werklose self; dit beïnvloed ook die gesin en ander sosiale verhoudinge.
- ❖ Werkloosheid het in 'n breër konteks 'n effek op die land se ekonomie, lei ook tot 'n toename in armoede, politieke onrus, rassspanning, misdaad, alkoholisme, plakkery en bemoeilik die bewaring van die omgewing.
- ❖ Die effek wat werkloosheid van ouers op die gesin vertoon, bring mee dat unieke vaardighede van sowel ouer as kind geverg word, ten einde te verseker dat opvoeding suksesvol verwerklik kan word.

1.6 Navorsingsmetode

Navorsingsmetodes impliseer die wyses waarop die navorsingswerk onderneem word; derhalwe die navorsingsmetodologiese strategie of aanpak.

In die onderhawige ondersoek sal 'n beskrywend-verklarende studie onderneem word aan die hand van relevante vakwetenskaplike literatuur uit primêre-, sowel as sekondêre bronne. Sodanige literatuurstudie word deurlopend onderneem, totdat die navorsingsprojek afgehandel is. Alle verbandlegginge word teoreties gedoen - dus 'n beskrywend-verklarende studie.

1.6.1 'n Beskrywende studie

Die navorser stel sigself ten doel om dit wat is (werkloosheid as verskynsel) op een of ander wyse akkuraat en noukeurig te beskryf (Mouton en Marais 1990: 46). Die oogmerk met beskrywende studies is om spesifieke karaktertrekke van die onderwerp onder bespreking, te beskryf.

Die belangrikste metodologiese oorweging in beskrywende studies is om akkurate inligting (data) oor die domeinverskynsel onder bestudering (werkloosheid, in dié geval) in te samel (Mouton en Marais 1990: 47).

Inligting wat beskrywende studies bied, dra dikwels by tot die teoretiese begryping van die wyses waarop persone en groepe optree, dit poog om die gedrag en houdinge van 'n individu te verstaan, sonder om die bevindinge te veralgemeen ten opsigte van ander individue of groepe (vgl. Meintjies 1994: 70). Wat van beskrywende navorsing verwag word, is derhalwe die in-diepte verkenning en begryping van 'n besondere persoon, geval, gebeure, verskynsel, ensovoorts. Die onderhawige studie poog derhalwe om 'n breedvoerige verkenning en beskrywing van "werkloosheid" as maatskaplike verskynsel daar te stel; spesifiek ten aansien van die opvoedingsimplikasies in sosiale verband.

1.6.2 Verklarende studie

Met verklarende navorsing poog die navorser om die oorsaaklikheid tussen veranderlikes of gebeurtenisse aan te toon. Die navorser is nie tevrede om slegs aan te toon dat daar 'n verband tussen twee

veranderlikes bestaan nie, maar wil ook die rigting van dié verband aantoon. Die oogmerk is om bepaalde verskynsels in terme van sekere oorsake te probeer verklaar (Mouton en Marais 1990: 47). In die onderhawige navorsing sal derhalwe gepoog word om oorsaaklike verbande tussen werkloosheid en gesinsfunksionering en -opvoeding te ondersoek en aan te toon.

Verklarende navorsing hou regstreeks verband met voorspellende en evaluatiewe studies. In die onderhawige studie word beoog om die effek wat werkloosheid op die gesin vertoon, te verklaar en te evalueer in terme van die opvoedingsgedrag van lede van die gesin.

1.7 Navorsingsdoel

Die doel van die onderhawige studie is om die maatskaplike verskynsel "werkloosheid" te analiseer en die effek daarvan op gesinsfunksionering en -opvoeding vanuit 'n sosiopedagogiese perspektief na te vors.

1.8 Navorsingsplan

Na die voorafgaande inleidende oriëntering, konseptualisering, tema-analise en probleemstelling, word die volgende skedule as navorsingsplan in die vooruitsig gestel:

In **Hoofstuk 2** word werkloosheid as maatskaplike verskynsel in die eietydse samelewing ondersoek en beskryf.

In **Hoofstuk 3** word ondersoek ingestel na die verband tussen werkloosheid, die gesinslewe en gesinsopvoeding. Gesinsopvoeding sal spesifiek in terme van identifiseerbare sosiopedagogiese essensies bespreek word.

In **Hoofstuk 4** volg 'n samevatting van bevindinge en aanbevelings wat uit die onderhawige studie voortvloei. Geïdentifiseerde leemtes binne die voltooide studie, asook verdere terreine vir opvolgnavorsing sal ook aangedui word.

HOOFSTUK 2

WERKLOOSHEID IN DIE EIETDSE SAMELEWING

2.1 Inleiding

Werkloosheid is sonder twyfel die grootste ekonomiese vraagstuk waarmee die Suid-Afrikaanse samelewing tans gekonfronteer word. Dit is nie net deels verantwoordelik vir die grootskaalse armoede, voortslepende geweld en onaanvaarbare, hoë misdadaadysfer nie, maar ontnem baie Suid-Afrikaners die voorreg om hul roeping na te kom. Dit bedreig aan die een kant die harmonieuse voortbestaan van die gesin en aan die ander kant het dit 'n neerdrukkende uitwerking op die hele ekonomie tot gevolg (Swanepoel en Van Zyl 1994: 268-269).

Wat werklose persone betref, onderskei Rip (1981:51) drie tipes werklose persone:

- ❖ Diegene wat kan en moet werk om hulself en hul afhanklikes te onderhou, maar nie wil werk nie. Na hulle word verwys as werksku persone.
- ❖ Diegene wat moet werk om hulleself te onderhou, maar nie kan nie, as gevolg van fisiese of psigiese gestremdheid. Dié persone word as ongeskik vir die arbeidsmark beskou.
- ❖ Derdens is daar persone wat in staat is om te werk en nodig het om te werk om hulself en hulle afhanklikes te onderhou, en wil werk, maar nie werk kan vind nie. Hulle word as die werkloses beskou.

Volgens Francisco-la Grange (1991: 6) beteken arbeidsverlies dikwels ook die verlies van moontlikhede tot dankbaarheid, lewensvreugde en arbeidsvreugde. 'n Werklose persoon het die effek van werkloosheid soos volg opgesom:

"Werkverlies is 'n persoonlike slag waarvan die persoon miskien nooit heeltemal herstel nie ... Dit is 'n diepe, persoonlike skok wat die afmetings van 'n nasionale katastrofe kan aanneem." Geen wonder derhalwe dat, ten tye van die afbetaling van 'n groot aantal mans na die samesmelting van twee maatskappye, is aan 'n verslaggewer gesê: "Some of the men were in tears it isn't just a job or the money. That isn't what it is all about. It's one's life. The men were like brothers to me. A man is his job. Take it away from him, you chip away his identity, you take away his ability to keep his family, and you diminish his manhood."

Die mens het kragtens sy wese die reg om te werk, maar ook die verantwoordelikheid om te werk. Werkloosheid het dus ernstige ekonomiese, sosiaal-maatskaplike, politiese en etiese implikasies. Werkloosheid tas die mens wat wil werk, in die wese van sy menswees aan (Swanepoel en Van Zyl 1994: 269).

Beskou vanuit 'n sosiaal-psigologiese oogpunt, is werkloosheid nie net 'n objektief-maatskaplike probleem nie, maar ook 'n subjektief-individuele probleem wat 'n magdom sekondêre psigiese effekte veroorsaak (Du Toit 1993: 21). 'n Persoon se besondere houding teenoor sy werk sal ook na verwagting sy houding teenoor werkloosheid wesenlik beïnvloed (Du Toit 1993: 89).

2.2 Die waarde en betekenis van werk

Arbeid is 'n opdrag van God en moet in gehoorsaamheid aan God gedoen word. Op sodanige wyse kan die mens sy God dien. Maar die mens moet ook werk om in sy eie behoeftes - fisies, psigies, sosiaal - as totale mens te voorsien (Human 1993: 44). "Die mens het 'n verantwoordelikheid en 'n plig teenoor homself - en aan hierdie fisiese en geestelike behoefte, eie aan sy bestaanswyse as psigies-somatiese wese, voldoen hy onder andere deur middel van sy arbeid" (Heyns 1986: 256).

'n Eerste aanduiding van die betekenis wat werk in die samelewing het, word aangetref wanneer mense mekaar vir die eerste keer ontmoet. Wanneer hulle aan mekaar voorgestel word, word die soort werk of posisie wat hulle beklee, feitlik dadelik genoem. Vir die grootste gedeelte van die geskiedenis was die mens nog altyd wat hy doen. Werk het hom nog altyd van 'n beduidende profiel voorsien. Vandaar die persoonlike identiteit wat werk hom besorg as burger, as gesinslid, as bydraer tot die samelewing en ook die ekonomiese sisteem daarin, as verbruiker en as persoon wat behoefte daaraan ervaar om bekend te wees en dus erkenning en agting te geniet (Francisco-La Grange 1991: 3). Om mens te wees en om te werk is derhalwe onlosmaaklik verweef. Werk is geen ligtelike onderneming nie, maar 'n ernstige strewe; as't ware van dié Goddelike handeling waarvolgens die natuurlike wêreld geskep is. Die betekenis wat die kwaliteit van die produk van werk het, en die vernuf waarmee dit afgehandel word, word orals hoog aangeslaan. Deur sy verstand en vaardigheid gee die mens kwaliteit aan sy werk, ontwikkel hy sy eie natuur en leef hy in en deur sy werk "which confesses and reveals him to the world." Sy werk is die hoofaar van die enigste lewe wat hy ken.

Deelname aan betaalde werk bied 'n persoon die geleentheid om sy vermoëns en kreatiwiteit te ontwikkel. Dit bied aan die persoon 'n gevoel van sinvolheid (Fagin en Little 1984: 32, 37).

Werk is en behels gedrag en soos alle menslike gedrag, vind sosialisering daardeur plaas - deur te werk en terwyl gewerk word, word daar aan verwagtinge en eise voldoen. Werk bied, wanneer dit oorwegend met genoegdoening verrig word, ook geleenthede aan mense om in, onder meer, die volgende algemeen menslike behoeftes te voorsien (Francisco-La Grange 1991: 5):

- ❖ 'n behoefte aan orde in die lewe help mense om hul tyd te beplan, te struktureer en te organiseer; om energie-effektief te wees in hul tydbesteding, hul tyd doelgerig te benut en die dissipline wat met ordening saamhang, deel van hul lewensstyl te maak;
- ❖ 'n behoefte aan sosiale verkeer, gemeenskap (selfs kameraderie) in verhoudings buite die gesin, sodat wyer maatskaplike netwerke tot hul beskikking is;
- ❖ 'n behoefte aan die beleving dat hulle juis as werkende mense van waarde is vir hul gesinne, die instansies waaraan hulle verbonde is, hul medewerkers, die gemeenskap waarin hulle woon, die kerklike denominasies waaraan hulle behoort, die bedryf- en ekonomiese sisteme waartoe hul bydra en die vooruitgang van die land waarin hulle woon en werk;
- ❖ 'n behoefte aan geleenthede om hul tot die samelewing en in sommige gevalle die internasionale wêreld, te verbind en sodoende isolasie, vervreemding en vereensaming teen te werk en die verryking daarvan te ervaar om hul leefwêreld te verruim;

- ❖ 'n behoefte aan kontak met die werklikheid, die eise daarvan en die voorregte daarin. Hul ingesteldheid tot werklike situasies en hul hantering daarvan kan in die werksituasies en in aanraking met persone daarin, getoets word;
- ❖ 'n behoefte om leiding te neem en te ontvang, ander te beïnvloed of ander tevrede te stel;
- ❖ 'n behoefte aan 'n besliste en herkenbare rolbesetting en die status wat sodanige rolbesetting aan hulle verleen;
- ❖ 'n behoefte aan geleenthede om kennis, tegnieke, vaardighede en kreatiwiteite te beoefen, te ontwikkel en daarmee te eksperimenteer; asook
- ❖ 'n behoefte aan persoonlike identiteit waarvan ander mense bewus sal wees en 'n behoefte aan gepaardgaande selfagting, omdat hulle in die werksituasie presteer.

(Akabes en Kurzman 1982) bevestig die identiteitverskaffende waarde van werk met die volgende stelling: "What one does, how well one does it, and the feedback one gets from others all contribute to the sense of who one is. Not only does work contribute to the sense of who one is, it also gives stability and continuity to that sense once it is established. Work, then, is a central element in achieving and maintaining a personal sense of identity" (Francisco-La Grange 1991: 5).

- ❖ 'n behoefte daaraan om aspirerend, persoonlike doelwitte te bereik en met verwagtinge te leef en die self te aktualiseer;

- ❖ 'n behoefte aan nuwe ervaringe, opwinding en avontuur wat onder meer deur nuwe uitdagings, versoeke, opdragte, selfopgelegde take, bemeestering en vordering bereik word; sowel as die deurgee en uitruil van praktykwysheid, idees, standpunte en planne; asook
- ❖ 'n behoefte om belangstelling te hê en te kweek, of belangstellings wat deur die werksituasie bevorder word, of dié wat deur kontakte in die werksituasie na die tuiste oorgedra word.

Al sou die bevrediging van bogenoemde behoeftes vir die persoon wat oorwegend werktevredenheid geniet, wisselend en periodiek wees en al sou daar spanning, stres, teleurstellings, frustrasies en problematiese verhoudings hanteer moet word, dien werk as situasie waarin bestaansbehoefte, identiteitsbehoefte, selfgeldingsbehoefte, verwantskapbehoefte en groeibeoefte bekend gemaak kan word en aandag kan geniet, mits 'n demokratiese bestuurstyl kenmerkend van die werksituasie is.

Die positiewe betekenis van werk soos hierbo uiteengesit, help juis om insig te verkry in wat dit vir 'n persoon beteken om werkloos te wees. Tyd moet "omgekry" word; daar is verveeldheid, doelloosheid, futiliteit, demotivering, moedeloosheid, depressiwiteit, asook verlies aan selfwaarde, status, persoonlike identiteit en beheer oor die omgewing, sowel as 'n gevoelservaring van weerlose uitlewering aan die noodlot.

2.3 Tipes werkloosheid

Ten einde die omvang en komplekse aard van werkloosheid te begryp, moet 'n onderskeid tussen verskeie tipes werkloosheid getref word.

2.3.1 Wrywingswerkloosheid

Hierdie werkloosheidstipe is, volgens Swanepoel en Van Zyl (1994: 270), die gevolg van normale toestande op die arbeidsmark waar mense tussen verskillende poste beweeg, asook nuwe toetredes tot die arbeidsmark. Dit kom veral in die volgende gevalle voor:

- ❖ persone wat van werk verander deur by een werkgever te bedank en wat voor toetrede by 'n volgende werk tydelik werkloos is;
- ❖ huisvroue wat die arbeidsmark verlaat het en weer werk soek;
- ❖ skoolverlaters en studente wat besig is om werk te soek;
- ❖ werkers in die boubedryf - wanneer 'n bouer 'n boukontrak afgehandel het, mag dit gebeur dat daar 'n tyd verloop voordat hy 'n volgende boukontrak kry waarmee hy kan voortgaan (Human 1993: 14);
- ❖ gestremde persone wat nie onder normale omstandighede werk kan kry nie; asook
- ❖ werksku persone vanweë swak motivering, gebrekkige kwalifikasies en langdurige werkloosheid. Scott en Laslett (1987: 130) noem hierdie groep "poor prospects" en wys daarop dat "...all the poor prospects in the population are unemployed at all times, and any increase in their numbers

over time represents an increase in the irreducible minimum level of unemployment."

Volgens Swanepoel en Van Zyl (1994: 270) is daar op enige gegewe tydstep 'n aantal werkloos wat besig is om werk te soek en wat gewoonlik binne 'n redelike kort tydsduur 'n betrekking sal vind.

2.3.2 Sikliese werkloosheid

Hierdie tipe werkloosheid kom voor as gevolg van die fluktuasie in die konjunktursiklus (Du Toit 1993: 19).

"Dit is werkloosheid wat tydens die afswaafase van die ekonomiese konjunktuur ontstaan. Gedurende die opswaafase styg indiensneming weer" (Dillman 1987: 5). Hierdie werkloosheidstipe hou dus verband met die sikliese skommeling van die ekonomie.

Tydens die dalende fase van 'n konjunkturgolf (resessie) gaan die inkrimping van ekonomiese aktiwiteite gewoonlik gepaard met 'n kleiner vraag na arbeid. Sekere werkers verloor hul werk en werksoekers vind dit moeiliker om 'n betrekking te bekom. Hierdie tipe werkloosheid kom gereeld tydens die afswaafases van konjunkturgolwe voor (Swanepoel en Van Zyl 1994: 270). Die omvang van sikliese werkloosheid hang af van hoe diep die afswaai of resessietoestand is of hoe lank dit duur. Tydens 'n langdurige resessie, wat in 'n depressie kan ontwikkel, kan sikliese werkloosheid kritieke afmetings aanneem.

2.3.3 Strukturele werkloosheid

Hierdie werkloosheidstipering word deur Dillman (1987: 5) soos volg omskryf: "... wanneer die struktuur en groei van die arbeidsmag en die struktuur van en toename in ekonomiese bedrywigheede en die vraag na arbeid, ongeag die stand van die konjunktuur nie met mekaar verenigbaar is nie."

Volgens die Verslag van die Ontwikkelingsbank van Suider-Afrika (1987: 27) verwys strukturele werkloosheid oor die algemeen na die onvermoë van die ekonomie om werk te verskaf aan die totale arbeidsmag as gevolg van strukturele wanbalans, selfs op die hoogtepunt van die konjunktuersiklus.

Dit hou verband met die modernisering van ekonomiese prosesse, tegnologiese vernuwing, veranderende produksietegnieke, verandering in die patroon van aanvraag as gevolg van verandering in verbruikersvoorkeure, of mededinging tussen nywerhede (Swanepoel en Van Zyl 1994: 270). Sekere tipes werk raak eenvoudig oorbodig, terwyl nuwe tipes werk geskep word. 'n Onbuigsame arbeidsmark kan nie vinnig genoeg aanpas nie, met die gevolg dat mense werkloos raak. Veral mense met lae geskooldeheidsvlakke en diegene wat nie in staat is om by veranderde arbeidspraktyke aan te pas nie, word swaar getref.

Volgens Swanepoel en Van Zyl (1994: 270) kan strukturele werkloosheid ook verwys na 'n vaardigheidsbalans; dit wil sê 'n wanbalans tussen die vaardighede wat werkgewers verlang en die vaardighede waarvoor werksoekers beskik. Daar mag voorts ook

geografiese wanbalanse voorkom, byvoorbeeld die plek waar daar werk is en die plek waar werksoekers hulself bevind.

2.3.4 Seisoenale werkloosheid

Seisoenale werkloosheid hou, soos die naam aandui, verband met seisoene. Waar werksgeleenthede afhanklik is van klimaatsveranderinge, beteken dit dat daar geen werk gedurende die buiteseisoen beskikbaar sal wees nie (Du Toit 1993: 19). Sekere ekonomiese aktiwiteite vereis gedurende 'n spesifieke seisoen meer arbeid, maar minder gedurende die res van die jaar. Dit kom in baie sektore voor, maar die landbou is seker die beste voorbeeld (Human 1993: 15). In tydperke van hoë ekonomiese aktiwiteit (byvoorbeeld oestyd) word meer mense in diens geneem, maar in tye van laer aktiwiteit is diesulkes werkloos. Die werkers is seisoenaal werkloos; hul werkloosheid fluktueer saam met die seisoene en die werkloosheidsituasie is dus voorspelbaar (Swanepoel en Van Zyl 1994: 270).

2.3.5 Versteekte werkloosheid ("hidden unemployment")

Hierdie tipe werkloosheid verteenwoordig groepe mense wat kan werk en wil werk, maar nie amptelik as werkloos geregistreer is nie. Dit kom voor in omstandighede waar 'n onderneming oor 'n oorskot arbeid beskik en arbeid suboptimaal benut. Veral in die sogenaamde bestaansboerdery kom dit vry algemeen voor. Versteekte werkloosheid is in sy uiterste vorm 'n toestand waar mense in diens is, maar 'n baie klein of geen bydrae tot produksie lewer nie (Swanepoel en Van Zyl 1994: 269).

Die volgende groepe kan in hierdie kategorie onderskei word (Van der Merwe 1988: 27-28):

- ❖ getroude vrouens wat wil werk;
- ❖ vroeë pensioenarisse wat nog wil werk om eie inkomste aan te vul;
- ❖ individue met eie eenmansaak-besighede;
- ❖ individue wat uitgelewer is aan onder-indiensneming; asook
- ❖ die professionele, hoogschoolde witboordjiegroep wat dit as benede hul waardigheid beskou om te registreer en vir wie die moontlikheid van 'n ander professionele of hoogschoolde posisie nie by wyse van registrasie as werkloos, bekom sal word nie.

2.4 Oorsake van werkloosheid

Die oorsake van werkloosheid is veelvuldig en hou grootliks verband met die tipes werkloosheid wat reeds in die vorige afdeling bespreek is. Schwefel (1986: 412) som dit miskien die beste op as hy sê dat die oorsake oor die algemeen gekarakteriseer kan word as 'n komplekse probleem wat verband hou met bevolkingsdinamiek en ekonomiese krisis. Die oorsake van werkloosheid sal vervolgens in twee hoofgroepe bespreek word, naamlik primêre oorsake en sekondêre oorsake:

2.4.1 Primêre oorsake van werkloosheid

2.4.1.1 Rasionalisasie

Rasionalisasie beteken, volgens Labuschagne en Eksteen (1992: 688) ..."so 'n gunstige moontlike organisasie van produksie met die doel om die opbrengs te verhoog en werkkrag, tyd en geld te bespaar."

Rasionalisering en ingrypende regstellende aksies in die huidige Suid-Afrikaanse situasie het daartoe gelei dat minder mense werk het. In huishoudings waar daar werklose ouers is, moet ander inkomstes bekom word, ten einde te kan oorleef. Sódanig het meer smouse, stalletjies op straat, vlooiemarkte en ander soorte entrepenieurs hul verskyning gemaak. Winefield, Tiggemann, Winefield en Goldney (1993: 12) wys daarop dat, ten spyte van pogings om geld op dié wyses te genereer, is "...unemployed people poor in the sense that they are unable to afford many of the basic comforts ..."

2.4.1.2 Veranderde politieke bestel

Volgens Human (1993: 17) is bepaalde bevolkingsgroepe onder die eertydse Apartheidsbeleid bevoordeel ten opsigte van beskikbare werkseleenthede; sekere bevolkingsgroepe het werkseleenthede met hoër besoldiging bekom. Dus was daar meer permanensie en 'n groter mate van sekuriteit teenoor die moontlikheid van werkloosheid wat ander groepe geredelik in die gesig gestaar het. Ander bevolkingsgroepe se werkseleenthede is derhalwe onder die vorige

Apartheidsbedeling gekenmerk deur klein salarisse, 'n groot mate van tydelikheid en minimale sekuriteit, met die realiteit van werkloosheid wat altyd 'n reële moontlikheid was.

Militante vakunies gebruik, in samewerking met swart politieke organisasies, optrede by die werkplek as 'n politieke wapen (Sadie 1991: 7). Die bevegting van Apartheid is as wekroep tot kohesiewe aksie aangewend, en dikwels is buitensporige lone vir veral ongeskooldes geëis. Hierdie eise om hoër lone werk nadelig in op ondernemings se kostestrukture, wat lei tot mindere indiensneming van jeugdige en groter kapitale, eerder as arbeidsintensiewe investering van werkgewers. Werkloosheid as gevolg van hierdie benaderings neem dus sedert die begin van die negentigerjare in die RSA onder jeugdige toe (Jacobs en Bekker 1996: 15).

Volgens Lombaard (1995: 22) blyk dit dat daar tans 'n landswye opvatting onder werklose jeugdige bestaan dat die beloofde herverdeling van rykdom in die land deur snelle loonsverhogings kan plaasvind. Jeugdige is van mening dat werksgeleenthede en die behoefte aan 'n beter lewe vir hulself, werkgewers en die eertydse Regering van Nasionale Eenheid se indringende aandag moet geniet. Die invloed van regstellende aksie op die werkloosheidsyfer in Suid-Afrika kan in die verskillende bedrywe duidelik waargeneem word (Rapport Nuusfokus 7 Junie 1998: 3). Sektore wat hierdeur geraak is, en tans nog beïnvloed word, is die vervoerbedryf, vervaardigingsbedryf, elektrisiteitsbedryf, die mynbosektor, konstruksiebedryf en die finansiële-dienste-bedryf.

2.4.1.3 Populasie- en arbeidsmaggroei

Die bevolkingsaanwas van 'n land soos die Republiek van Suid-Afrika kan as een van die oorsake van werkloosheid in die land beskou word. Volgens Gerber, Nel en Van Dyk (1987: 31) is die bevolkingsgroei van Suid-Afrika van die hoogste in Afrika en veral die swart bevolkingsaanwas is van so 'n aard dat werkskeppingsgeleenthede ver agter geraak het.

In die volgende tabel word die groeiakoerse van die onderskeie bevolkingsgroepe in die RSA vanaf 1980 tot 2000 aangetoon:

Bevolkingsgroep	Jaarlikse groeiakoerse			
	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000
Blankes	1.17	0.95	0.8	0.79
Kleurlinge	1.69	1.64	1.46	1.19
Asiërs	1.82	1.56	1.35	1.15
Swartes	2.71	2.72	2.56	2.45

(Bron: Cronje, Hugo, Neuland en Van Reenen 1994: 64)

Ofskoon daar verwag word dat die bevolkingsgroeiakoerse van Swartes nader aan die jaar 2000 effens sal afneem, gaan die RSA teen die eeuwisseling 'n bevolking van 5,6 miljoen Blankes, 3,6 miljoen Kleurlinge, 1,1 miljoen Asiërs en 34 miljoen Swartes hê (Cronje et al. 1994: 64). Vanselfsprekend sal sodanige veranderings in bevolkingsgroei 'n beduidende effek op indiensnemingspatrone hê.

Die probleem van veral jeugwerkloosheid in die RSA lê op die ongeskoolde vlak. Die aanbod van ongeskoolde jeugdiges is groot,

terwyl die vraag vanuit die ekonomie na die betrokke on- of ondergeskoolde vlak werksoekers aan die afneem is.

Gerber, Nel en Van Dyk (1992: 52) bied die volgende statistieke ten opsigte van die bevolkingsgroei in die Republiek van Suid-Afrika:

❖	Bevolkingsgroei onder Blankes	7%
❖	Bevolkingsgroei onder Kleurlinge	12,4%
❖	Bevolkingsgroei onder Indiërs	10%
❖	Bevolkingsgroei onder Swartes	12,1%

Geboorte- en bevolkingsbeplanning is dus van kardinale belang, ten einde die land teen toekomstige werkloosheidsprobleme te beskerm (Human 1993: 16).

Volgens Sadie (1991: 7) verteenwoordig die ekonomiese groeiskeppende ondernemer/bestuurder/uitvoerende klas slegs 'n skrale een-dertigste van die totale bevolking. Die getalle van die laevlak-mannekrag vermeerder vinniger as dié van die hoëvlakmannekrag, en dus groei die afhanklikes sneller as die skeppers van groei en werkseleenthede.

Die ekonomies-bedrywige bevolking groei met nagenoeg 2,5% per jaar (Rapport Nuusfokus 7 Junie 1998: 3). Indien daar geen vervanging van arbeid deur kapitaal plaasvind nie, moet die ekonomie met tussen 3,5% en 4,5% per jaar groei, ten einde te verseker dat die werkloosheidskoers nie verder sal toeneem nie. Suid-Afrika het pas in 1998 vir twee agtereenvolgende kwartale 'n negatiewe groeikoers getoon, wat dus daarop dui dat die werkloosheidskoers sal styg.

2.4.1.4 Kapitaalintensiteit van produksiemetodes

'n Verdere probleem aan die vraagkant van die arbeidsmark is dat arbeid wel deur kapitaal vervang word (Rapport Nuusfokus 7 Junie 1998: 3). Dit blyk uit die kapitaal-arbeidsverhouding wat 'n skerp opwaartse neiging in die jare negentig voortgesit het. Die onsekerheid oor gereelde aanwesigheid van werkkragte veroorsaak dat toenemende gedeeltes van 'n krimpande kapitaalvorming vir vervanging van arbeid gebruik word. Baie werkers word afgedank en minder kapitaal vir ekonomiese groei word gevolglik oorgelaat, te midde van dalende produktiwiteit van produksiefaktore.

Om 'n gemiddelde ekonomiese groeikoers van 5% per jaar te ondersteun – die minimum wat nodig is om die werkloosheidsprobleem te verlig – moet vaste investering as persentasie van die bruto binnelandse produk (BBP) meer as 21% beloop (Rapport Nuusfokus 21 Junie 1998: 3).

Indien die kapitaalintensiteit van die ekonomie verder afneem en die land se kapitaalbronne nie doeltreffend aangewend en benut word nie, is die vereiste ekonomiese groeikoers en investeringsverhouding nog hoër. Vaste investering as persentasie van die BBP het in 1997 slegs 17,4% beloop (Rapport Nuusfokus 21 Junie 1998: 3).

2.4.1.5 Resessie

Wanneer 'n land vir twee agtereenvolgende kwartale 'n negatiewe groeikoers toon, is dié land in 'n toestand van resessie. Die ekonomiese groei van 'n land en werkloosheid gaan hand aan hand. Wanneer 'n ekonomiese bloeitydperk beleef word, is daar 'n afwaartse neiging in die werkloosheidsprobleme. As die land egter

gebuk gaan onder 'n ekonomiese resessie, soos tans (1998 – 1999) die geval in die Republiek van Suid-Afrika is, is daar 'n styging in die aantal persone wat werkloos is. Volgens Human (1993: 18) is daar veral twee faktore wat tot die ekonomiese agteruitgang van 'n land bydra en werkloosheid dermate verhoog, naamlik stakings en sanksies.

Stakings

Volgens Gerber et al. (1992: 452) is 'n staking 'n sekere optrede, deur twee of meer persone, met die doel om 'n eis af te dwing ten opsigte van die werkverhouding. Stakings vind gewoonlik as gevolg van werknemers se ontevredenheid met salarisverhogings of werksomstandighede plaas. In talle gevalle gee werkgewers aan die eise van die werknemers toe, maar dit gebeur soms wel dat die eise van werknemers nie toegestaan word nie. Dan volg afdankings wat verdere werkloosheid tot gevolg het.

Sanksies

Sanksies beteken dat beleggings uit die land deur 'n ander land onttrek word. Dit bring mee dat duisende mense hul werk verloor. "Dit is duidelik dat 'n land, veral oor die langtermyn moet waak teen werkloosheid, deur in samewerking met ander lande, te poog om sy ekonomie gedurig te versterk of ten minste so konstant moontlik te hou" (Zeelie 1989: 16).

2.4.1.6 Onvoldoende werksgeleenthede

Horne (1987:16) beweer dat daar 'n wanbalans is tussen die aantal werksgeleenthede wat beskikbaar is en die aantal persone wat na loonarbeid soek. Rosenman (1979: 21) glo dat hierdie wanbalans deels te wyte is aan getroude vroue wat tot die arbeidsmag toetree of hertoetree. Gebaseer op die ou stereotipe uitspraak dat hierdie vroue nie werklik die werk nodig het nie, geld die gevolgtrekking dikwels dat werkloosheid nie so ernstig is waar dit vroue aangaan as waar dit mans aangaan nie. Sodanige siening neem nie die feit in ag dat daar baie vroue is wat nie 'n eggenoot se ondersteuning het nie, en derhalwe nie werk kan vind nie. Dit ignoreer ook dié vroue wat moet werk, omdat hulle mans se inkomste nie voldoende is nie (Du Toit 1993: 50).

Onvoldoende werksgeleenthede is seker die grootste faktor wat direk aanleiding tot werkloosheid gee. Onvoldoende werksgeleenthede word deur Müller (1992: 4) soos volg omskryf: "It generally refers to the overall inability of the economy to provide employment for its total labor force." Dillman (1987: 5) brei op hierdie beskrywing uit: "... wanneer die struktuur en groei van die arbeidsmag en die struktuur van en toename in ekonomiese bedrywighede en die vraag na arbeid, ongeag van die stand van die konjunktuur, nie met mekaar verenigbaar is nie" (vgl. Human 1993: 19).

Werkskepping is die opvallendste mislukking van die GEAR-strategie; enersyds omdat die beleidmakers dit so 'n prominente plek gegee het en andersyds omdat die werklikheid en die projeksies so wyd uiteenloop (Schoombee 1998: 17).

2.4.1.7 Onvoldoende inligting oor bestaande werksgeleenthede

Skoolverlaters en studente is dikwels nie goed ingelig oor waar werksgeleenthede bestaan en hoe om vir sodanige werk aansoek te doen nie. Mense wat van werk wil verander, maak dikwels nie eers seker dat hulle wel werk op 'n ander plek sal kan vind nie (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

Boersema (1986: 26) het bevind dat die goedgekwalifiseerde skoolverlater dikwels gou nadat hy die arbeidsmark betree, ontugter word deur die aard en omvang van werksgeleenthede tot sy beskikking. Die gevolg is dikwels herhaaldelike werks- en beroepseksperimentering op soek na 'n betrekking wat volgens hom by sy status pas.

2.4.1.8 Kundigheid en opleiding

Die tekort aan toepaslike en hoogsgekolde werkers is reeds 'n geruime tyd 'n probleem wat wêreldwyd ondervind word. Die generering van nuwe tipes werk en professies veroorsaak 'n voortdurende tekort aan geskolde mannekrag om dit te beman en hanteer. Voorts bring verandering werkloosheid mee op die terrein van beroepe wat uitgedien raak.

Die vlak van opvoeding en onderwys is 'n sterk indikator van potensiële werkloosheid. Hoe vroeër die skool verlaat word, hoe groter is die kans op werkloosheid. Onderwys as sulks is egter nie 'n waarborg vir toetreding tot die arbeidsmag nie (Levine 1979: 6). Volgens Horne (1987: 66) moet daar eerder groter klem gelê word

op opleiding in tegniese vaardighede, sowel as 'n groter beroepsgerigtheid in die onderwys.

Persone wat nie oor behoorlike skoolopleiding beskik nie, of ontoepaslike kwalifikasies vir beskikbare werk het, is dikwels as oorsake van werkloosheid identifiseerbaar. Weens die ooraanbod van sekere tipes kwalifikasies, kan talle afgestudeerdes dikwels nie werk bekom nie. Voornemende werkers is nie altyd voldoende daarop ingestel om seker te maak dat hul opleiding en kwalifikasies tot 'n beroep sal lei nie (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

Miskien moet weer opnuut na die regering se voorstelle oor opleiding gekyk word. Indien die werklikheid aanvaar word dat Suid-Afrika na 'n ekonomie van waardetoevoeging beweeg, gedryf deur inligtingsnywerhede, word opleiding al belangriker en al hoe minder 'n koste-uitgawe. Dit kan dan eerder as 'n belegging beskou word (Mittner 13 Maart 1998: 51).

Die hoop bestaan dat groeiende bedrywe soos inligtingstechnologie en telekommunikasie die hoër koste van opleiding sal kan dra en dat die oorheersende vraag na geskoolde arbeid die deurslag sal gee bo korttermynoorwegings. Die konsensus is egter dat bedrywe soos goudmynbou dit kwalik sal kan bekostig, terwyl sekere vervaardigingsbedrywe ook maar sal sukkel om dié koste te kan hanteer (Mittner 13 Maart 1998: 51).

2.4.1.9 Werkskeppingsvermoë van die ekonomie

Die verlies aan momentum in die langtermyn golf van ekonomiese aktiwiteit sedert die middel van die sewentigerjare word as 'n oorsaak van werkloosheid in die RSA gereken. Die vitaliteit van die

groeiskeppende kragte het afgeneem en is vervang met ekonomies-ongunstige elemente van toenemend vyandige aard (Sadie 1991: 7).

Die allesoorheersende demografiese faktor, naamlik die groei en samestelling van die bevolking, veroorsaak 'n aanbod van arbeid wat nie deur die beperkte vraag geakkommodeer kan word nie (Sadie 1991: 7). Veral nuwe toetredes tot die arbeidsmark kan nie van werk voorsien word nie. Om slegs die nuwe toetreders jaarliks van werk te voorsien, moet die Suid-Afrikaanse groeikoers minstens 5 persent per jaar wees (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

Die ekonomiese groeivermoë van die RSA word beperk deur lae produktiwiteitsgroei, 'n tekort aan hoëvlak mannekrag in sekere kategorieë geskoolde arbeid, en ook deur onvoldoende investering as gevolg van verskeie faktore wat die binnelandse beleggingsklimaat nadelig beïnvloed (Rapport 21 Junie 1998: 3). Die ekonomiese groei en ontwikkeling word ook gestrem vanweë die hoë prioriteit en koste wat aan werksgeleenthedskepping verbonde is (Du Toit 1993: 31).

Om meer werk aan mense te verskaf, beteken nie net dat daar meer geleenthede geskep moet word nie, maar ook om die reeds-bestaande geleenthede verder uit te bou (Human 1993:19).

2.4.1.10 Tegnologiese vooruitgang

Die oorsprong van tegnologiese vooruitgang is navorsing en ontwikkeling deur ondernemings sowel as die staat, en die resultaat daarvan is nie slegs nuwe masjinerie of produkte nie, maar ook nuwe prosesse, metodes en selfs bestuursbenaderings wat verandering in die arbeidsomgewing meebring (Cronje et al. 1994: 59).

Struktuurveranderinge in die ekonomie, ingevolge waarvan sekere tipes werk oorbodig of verouderd raak of eenvoudig nie meer bestaan nie, is van die vernaamste oorsake van strukturele werkloosheid (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271). Werkers is dikwels baie eng opgelei, of slegs in een aktiwiteit geskool, of verkeerd opgelei, en nie aanpasbaar nie. Werkers wat nie met tegnologiese vooruitgang tred hou nie, verloor dikwels hul werk.

Sherraden en Adamek (1985: 467) beweer dat die arbeidsmark, wat besig is om 'n radikale tegnologiese transformasie te ondergaan, nou werkseleenthede verskuif vanaf laag geskoolde en medium geskoolde poste, na poste wat meer skoling vereis. As gevolg daarvan vind baie jong mense dit moeilik om vir hulself 'n sinvolle werkseleentheid te verseker.

In 'n snel veranderende ekonomiese omgewing waar tegnologiese vooruitgang aan die orde van die dag is, word werkseleenthede voortdurend vernietig, maar gelukkig ook nuwes geskep. Werkers wat egter nie by sodanige verandering kan aanpas nie, word ongelukkig vervang en raak werkloos (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

2.4.1.11 Ander strukture binne die sosiale samelewing

Werkloosheid op die platteland lei tot verstedeliking van die plattelandse bevolking, in die hoop dat hulle werk in die groot stede sal bekom. As gevolg van 'n tekort aan voldoende werkseleenthede in die stede, het daar bloot slegs 'n verskuiwing van werkloosheid plaasgevind (Human 1993: 20). Vlok (1981: 337) beklemtoon dit ook dat die snelle verstedelingsproses veral onder

Swartes, 'n grootskaalse verplasing van werkloosheid tot gevolg het. Die stede is nie meer in staat om die surplusarbeid vanaf die platteland te absorbeer nie.

Voorts het Goodwin (1980: 341) bevind dat daar aanduidings is dat werkgewers voorkeur verleen aan persone wat nie meer as jeugdige geklassifiseer kan word nie. Werkgewers beskou soms die jeug oor die algemeen as onbetroubaar, minder produktief, en minder geïnteresseerd in permanente werk as ouer ervare werkers.

Terwyl outomatisasie 'n geleentheid tot vooruitgang in status en verdienste vir jonger mense mag beteken, besit ouer persone nie meer die nodige aanpasbaarheid nie en werkgewers is gewoonlik nie gretig om te belê in ouer werkers wat nog net 'n paar beroepsjare oor het nie (Du Toit 1993: 27).

Die ouer werker is ook meer onderworpe aan siekte en oor die algemeen swakker gesondheid en kan nie altyd sy werk gereeld verrig nie. Die resultaat hiervan is, spesifiek indien die persoon 'n ongeskoolde werker is, dat die waarskynlikheid dat hy/sy afgedank sal word, dermate groter is (Rip 1981: 84; Schwefel 1986: 420).

2.4.2 Sekondêre oorsake van werkloosheid

2.4.2.1 Persone met fisiese en psigiese gestremdhede

Fisiese en psigiese gestremtheid kan veroorsaak dat persone nie 'n werk aangebied word nie en dus werkloos bly. Volgens Human (1993: 21) kan chroniese siekte by mense ook aanleiding tot werkloosheid gee, aangesien 'n persoon wat chronies siek is,

onproduktief is en dus deur die werkgewer verplig kan word om te bedank of dikwels selfs afgedank word.

Bogenoemde groep is moeilik en kompleks om te definieer, omdat gestremdheid altyd beskou moet word in verhouding tot die werk- of werkloosheidsituasie (Du Toit, 1993: 27). Daar situasies baie varieer, nie bloot van werkplek tot werkplek nie, maar ook van gemeenskap tot gemeenskap, sal die betekenis van 'n spesifieke gestremdheid of patroon van gestremdhede verskil in terme van gemeenskapsgeleentheid en eise, en ook die mate waartoe die individu daarby kan aanpas.

Brenner en Levi (1987: 155) verklaar dat dit aanvaarbaar is om aan te neem dat daar miljoene mense is wat erg sosiaal, fisies en geestelik gestremd is. Sommige kry wel geleentheid om beskutte arbeid te bekom, maar hulle bly meer dikwels werkloos.

Brenner en Levi (1987: 155) beweer voorts dat verhoogde kwesbaarheid, soos by bogenoemde groepe, dikwels saamhang met verhoogde blootstelling aan nadelige omgewingsomstandighede. Geraas, besoedeling, oorbevolking, voedingsgebreke en lae higiëniese standaarde karakteriseer die meeste groter industriële vestigingsgebiede, krotbuurtes en plakkersareas. Hierdeur word die risiko van 'n daaropvolgende afname in gesondheid en psigiese welsyn grootliks vermeerder.

Hoewel baie psigiese probleme tot werkloosheid lei, het die navorsing van Tiffany, Cowan en Tiffany (1970: 156) aangedui dat werkloos nie noodwendig geestesongesteld is nie, maar dat hulle deurgaans geïdentifiseer word as individue met 'n verlies van, of gebrek aan selfgerigtheid. Die gevolg is dat hulle nie in staat is om

voldoende werksaanpassings te doen nie, 'n werksidentiteit te ontwikkel en sodoende 'n lid van die arbeidsmag te word nie.

Fisiese ongesteldheid kan 'n groot struikelblok vir gereelde werk wees, ongeag die ouderdom van die werker (Schwefel 1986: 414). Sieklike mense loop 'n hoër risiko om werkloos te raak as ander. Die risiko om afgedank te word neem toe met die frekwensie en duur van die siekte. Hul werkloosheid duur ook drie maal langer as dié van die gesonde werklose persoon. Die gesondheidstatus neig verder ook om agteruit te gaan gedurende werkloosheid.

Tiffany et al. (1970: 35) beskryf fisiese ongestelheid by arm, minderbevoorregte mense soos volg: Arm mense word meer dikwels siek as enige iemand anders in die gemeenskap. Dit is waarskynlik te wyte aan die samedromming van mense in onhigiëniese toestande in die agterbuurtes. Hulle dieët is onvoldoende en hulle het nie toegang tot voldoende mediese versorging nie. Wanneer hulle siek word, bly hulle langer siek as enige ander groep in die gemeenskap. As gevolg daarvan verloor hulle inkomste en werk, en vind hulle dit moeilik om 'n standvastige werk te bekom en te behou. Dit lei daartoe dat hulle nie goeie behuising, voedsame diëte of mediese koste kan bekostig nie. Op enige gegewe punt in hierdie kringloop, veral indien daar 'n ernstige siekte voorkom, is die moontlikheid goed dat hulle selfs na 'n laer vlak mag daal en om 'n kringloop van nog ergere lyding te konfronteer (vgl. Du Toit 1993: 29).

Waar werklose individue met gesondheidsprobleme tog weer in die arbeidsmark geïntegreer word, moet hulle meer dikwels as ander veranderinge in beroep en professionele degradering ondergaan. Hulle moet gewoonlik op 'n laer vlak werk, sowel as verandering van

beroep en industrie, asook 'n verlaagde inkomste aanvaar (Schwefel 1986: 415).

Rip (1981: 54) bring die rol van ongelukke as oorsaak van werkloosheid onder die aandag. In die moderne samelewing is daar baie wyses waarop 'n persoon beseer kan word en waarvan die besering blywende effekte mag hê. Baie industriële en motorongelukke laat persone ongeskik vir die ope arbeidsmark. As 'n persoon sy visie of 'n arm of been verloor het, gaan hy/sy baie probleme ondervind om werk te vind. Breinskade as gevolg van 'n ongeluk kan 'n persoon ook lewenslank ongeskik maak vir werk. Baie persone, insluitende vroue en kinders, doen beserings tuis op wat 'n onvermoë om te werk meebring.

Die Staat toon wel simpatie teenoor persone met gestremdhede. Beskutte Arbeid, binne die Departement van Mannekrag, het ten doel om sover moontlik werk aan werklose persone met gestremdhede te verskaf.

2.4.2.2 Psigologiese samestelling van die mens

Persone wat 'n swak psigologiese samestelling vertoon, ervaar aanpassingsprobleme wat dikwels manifesteer in alkoholmisbruik, residivisme en anti-sosiale gedrag. Sodanige persone se opleiding en ervaring is dikwels van 'n gebrekkige aard en hulle vertoon ook 'n labiele werkrekord, aldus Human (1993: 21). Alkoholmisbruik gee dikwels aanleiding tot verlaagde produktiwiteit en werkgewers word soms genoodsaak om sodanige werknemers af te dank. Volgens Dillman (1987: 6) het swart werkers dikwels 'n geskiedenis van werkwisseling, werkafwesigheid, aanpassingsprobleme, lae produktiwiteit, alkoholisme, residivisme en anti-sosiale gedrag.

2.4.2.3 Plekgebondenheid

Daar is landwyd werksoekers wat nie geskikte werk wil aanvaar, indien dit verhuising sou meebring nie, of wat nie bereid is om op die platteland of op afgeleë plekke te werk nie (Dillman 1987: 6-7). Seisoenwerkers wat nie oor ander geskikte opleiding beskik nie en boonop plekgebonde is, is dikwels na 'n werkseisoen werkloos (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

2.4.2.4 Kieskeurigheid

Heelwat werksoekers is onrealisties in hul salariseise of is kieskeurig en weier derhalwe aangebode werk. Plaaswerk, verkoopswerk, arbeiderswerk en werk wat skofte, laat ure of naweekwerk verg, is voorbeelde van werk wat nie maklik aanvaar word nie (Dillman 1987: 6). Swart vroue is ook nie almal gretig om werk as huishulpe te aanvaar nie – selfs al het hulle geen ander inkomste nie.

Boersema (1986: 9) is van mening dat sommige werkers verkies om nie by die arbeidsmag aan te sluit nie, aangesien hulle op soek is na beter lone en dus bereid is om te wag vir 'n beter aanbod.

Volgens Bell (1985: 33) verkies trekarbeiders om slegs soveel tyd aan loonarbeid te bestee as wat nodig is om 'n bestaan te maak. Onderlinge hulpverlening deur familieledes en inkomste uit bestaanslandbou, verseker hierdie werkers dan van 'n bestaan tydens periodes van vrywillige werkloosheid.

2.5 Die sosiale verspreiding van werkloosheid

Werkloosheid vertoon nie 'n eweredige verspreiding binne die Suid-Afrikaanse samelewing nie (Uys en Marais 1991: 23). Dit bring mee dat sekere groeperinge groter gevaar loop om werkloos te wees as ander:

- ❖ Vrouens bevind hulself in 'n meer kwesbare posisie ten opsigte van werkloosheid as mans.
- ❖ Sekere ouderdomsgroepe is meer blootgestel aan werkloosheid as ander. Volgens navorsing wat deur Market Research Africa onderneem is, is bevind dat werkloosheid onder swartmense die meeste voorkom by diegene onder die ouderdom van vier en dertig jaar.

Navorsing geloods deur Kessler, Turner en House (1987: 952) het aangedui dat individue wat hulle werk verloor, gewoonlik jonger is as dié met stabiele werk. Hulle is meer waarskynlik vroulik, swart en ongetroud. Hulle het gewoonlik ook 'n laer vlak van skoolopleiding.

- ❖ Hoe laer 'n persoon se onderwyspeil, hoe groter is die kans dat hy werkloos sal wees (Wilson en Ramphela 1989: 93).
- ❖ Veral swartmense, maar ook in 'n mindere mate ander rasse-groepe, benewens blankes, ervaar 'n hoër mate van werkloosheid (Nürnberg 1990: 8).
- ❖ Swart woongebiede op die platteland en hervestigingskampe ervaar 'n hoër mate van werkloosheid as stedelike gebiede.

- ❖ Werksverlies by enkelouergesinne, veral enkellopende moeders, is 'n aspek wat al hoe meer onder die aandag van navorsers begin kom. Die voorkoms van armoede, werkloosheid en swak fisiese en geestesgesondheid in hierdie huishoudings is kommerwekkend hoog (Retherford, Hildreth en Goldsmith 1988: 193).
- ❖ Kleiner stedelike sentra soos dié in die Oos-Kaap vertoon 'n groter mate van werkloosheid as die groter stedelike sentra (Nürnberger 1990: 8).
- ❖ Ongeskoolde, seisoen- en tydelike arbeiders word veral gekenmerk deur 'n hoë mate van werkloosheid (Nürnberger 1990: 8).
- ❖ Rosenman (1979: 23) noem vroue wat hul werk as tuisteskeppers verloor het na die dood of egskeiding van 'n lewensmaat "displaced homemakers." Hierdie vroue vind dit dikwels moeilik om 'n werk te bekom, omdat hul vaardighede verloor het, of omdat hulle gebrek aan onlangse werksondervinding hul onaantreklik vir werkgevers maak.
- ❖ Mense wat opgelei is in die Kunste en Geesteswetenskappe staan 'n groter kans om werkloos te wees as diegene met wetenskaplike, tegniese en kommersiële kwalifikasies (Nürnberger 1990: 7 - 8).

Opsommenderwys kan beklemtoon word dat jong, swart vrouens met 'n lae onderwyspeil wat in plattelandse gebiede woonagtig is, die grootste gevaar loop om werkloos te wees (Uys en Marais 1991: 24).

2.6 Meting en omvang van werkloosheid

2.6.1 Meting van werkloosheid

Die ernstige werkloosheidsprobleme in Suid-Afrika maak dit noodsaaklik om werkloosheid op die een of ander wyse te meet:

2.6.1.1 Sensusmetode

Tydens 'n algemene bevolkingsensus word sekere vrae ingesluit om die ekonomiese status van die totale bevolking in die land vas te stel. Sodoende kan die getal werkloos bepaal word.

2.6.1.2 Verskilmetode

Indien die totale getal persone wat in die formele sektor werksaam is, afgetrek word van die totale ekonomies bedrywige bevolking (EBB), bied dit die getal persone wat werkloos is (Swanepoel en Van Zyl 1994: 272). Dit beteken dus dat mense wat in die bestaanslandbou en in die informele sektor werksaam is, hiervolgens as werkloos beskou word. Ten einde die werklike werkloosheidsyfer te bereken, moet beramings gemaak word van sodanige sektor van die bevolking, en dit moet dan van die ekonomies bedrywige bevolking (EBB) afgetrek word.

2.6.1.3 Registrasiemetode

Wanneer 'n persoon werkloos raak, kan hy/sy by een van die verskillende streekkantore van die Departement van Arbeid in Suid-

Afrika as werkloos registreer. Registrasie is egter vrywillig en geskied gewoonlik om een van twee redes: hy/sy hoop om deur middel van die Departement se plasingkantore werk te bekom, en/of hy/sy kwalifiseer vir werkloosheidsvoordele van die Werkloosheidsversekeringsfonds. Statistiek aangaande geregistreerde werkloosheid kan bekom word deur maandelikse opgawes van die Departement van Arbeid se kantore. Hierdie metode, as gevolg van vrywillige registrasie, word dus nie as baie akkuraat beskou nie (Swanepoel en Van Zyl 1994: 273).

2.6.1.4 Steekproefmetode

Lopende bevolkingsopnames (LBO) word maandeliks op 'n steekproefbasis gedoen om die jongste inligting oor die struktuur van die ekonomies bedrywige bevolking te bekom. Hierdie metode toon soos enige steekproefmetode sy tekortkominge (Swanepoel en Van Zyl 1994: 273).

2.6.2 Omvang van werkloosheid

Werkloos wat hulself in vakbonde organiseer, groei tans in die RSA teen 'n vinniger tempo as die Cosatu-geaffilieerdes (Mittner 13 November 1998: 51).

Ten tye van die presidensiële werkskeppingsberaad gedurende Oktober 1998 in Midrand, het lede van die Unemployed Masses of SA (UMSA) en die Malamulela Social Movement for the Unemployed, twee "vakbonde" vir werkloos, betoog. Hierdie mense raak ongeduldig oor die groeiende werkloosheidskoers.

Dit is vir beleidmakers noodsaaklik om te weet hoe groot die omvang van werkloosheid is. Derhalwe is 'n aanduiding van die getal werkloos van wesenlike belang. Data oor werkloosheid in Suid-Afrika laat, volgens dr. F. Barker, Voorsitter van die Nasionale Mannekrag-kommissie, veel te wense oor (Swanepoel en Van Zyl 1994: 272).

Volgens GEAR, die regering se bloudruk vir groei, werkskepping en herverdeling, is Suid-Afrika se werkloosheidsyfer tans 25% en steeds besig om te styg (Beeld 26 September 1997: 3). Die jongste syfers van die Suid Afrikaanse Reserwebank aangaande werkloosheid, onderskryf dié syfer. Tydens die laaste nasionale werkloosheidspeiling wat in Oktober 1995 gedoen is, is werkloosheid op 29,3% vasgestel. Dit beteken dat daar in 1995 3 587 737 werkloos uit die potensiele ekonomies-aktiewe deel van die bevolking was. Die Reserwebanksyfer het getoon dat, terwyl daar voortdurend werksgeleenthede in die openbare dienste-sektor geskep word, duisende werkers in die private sektor afgedank word. Volgens dié verslag is daar in 1996 108 000 werksgeleenthede in die private sektor afgeskaf of gerasionaliseer. Terselfdertyd is 35 000 werkgeleenthede in die staatsdiens geskep, wat die druk op die staatskas vergroot, in 'n tydperk dat die regering juis sy bestedingstekort in toom probeer hou. Tussen Desember 1995 en Desember 1997 het 63 853 mense hulle poste in die formele sektor (landbou uitgesluit) in Suid-Afrika verloor (Duvenhage 1998: 3). Prof. Lawrence Schlemmer waarsku dat, indien daar nie indringend werk gemaak word van die werkloosheidsprobleem in Suid-Afrika nie, daar teen die jaar 2010 'n werkloosheidsyfer van meer as veertig persent kan wees (Rapport 30 November 1997: 3).

Sommige ekonome glo dat die wortel van die werkloosheidsprobleem juis by GEAR lê, aangesien GEAR Suid-Afrika aan buitelandse mededinging blootgestel het, in dieselfde tydperk dat die huidige regering sy besteding wou beperk en die Reserwebank 'n streng monotêre beleid met hoë rentekoerse toepas (Beeld 26 September 1997: 3).

Volgens Mittner (20 Februarie 1998: 12) het Suid-Afrika sedert 1994 reël sowat 80 000 werksgeleenthede verloor, terwyl dit die GEAR-doelwitte spesifiek was om reël 126 000 werksgeleenthede in 1996 en 'n verdere 252 000 in 1997 te skep. Die jongste syfers van die Sentrale Statistiekdiens onderstreep 'n werkloosheidsituasie wat steeds toeneem. Die grootste toename in werkloosheid het in die mynbou-, konstruksie- en vervaardiging-sektore voorgekom. Volgens die jongste statistiek van die Suid-Afrikaanse Reserwebank het die indeks vir werkverskaffing in nie-landbou sektore ook in die huidige tydperk skerp gedaal (Schoombee 1998: 17).

Vanaf Desember 1987 tot en met Februarie 1995 het die getal geregistreerde jeugdige werkloos by die Departement van Arbeid snel toegeneem en in 1995 het dit reeds op 310 079 gestaan (Nasionale Mannekragkommissie 1995: 28).

2.6.2.1 Geregistreerde werkloosheid in die RSA

Geregistreerde werkloosheid word in meer as 400 kantore van die Departement van Arbeid landwyd gemonitor. Aangesien registrasies vrywillig is, moet sodanige gegewens nie beskou word as 'n getroue weergawe van die werklike omvang van werkloosheid nie (Ebersöhn 29 April 1988: 12).

Volgens Swanepoel en Van Zyl (1994: 272-273) sal 'n werklose persoon gewoonlik om een van twee redes registreer:

- ❖ Hy/sy mag hoop om deur middel van die Departement se plasingkantore werk te bekom; of
- ❖ hy/sy kwalifiseer vir werkloosheidsvoordele van die werkloosheidsversekeringsfonds.

Die registrasie metode van die meting van werkloosheid is egter bloot 'n breë aanduiding, omdat dit volgens Swanepoel en Van Zyl (1994: 273) mank gaan aan sekere tekortkominge:

- ❖ alle werkloses registreer nie by die Departement van Arbeid nie;
- ❖ baie werkloses kwalifiseer nie vir werkloosheidsvoordele nie en sal dus nie registreer nie; asook
- ❖ sommige mense registreer as werkloos net om die werkloosheidsvoordele te ontvang, maar hulle is nie gewillig om te werk nie.

Solank registrasie van werkloosheid vrywillig is, sal hierdie metode nie as baie akkuraat beskou kan word nie. Dit bied egter 'n breë aanduiding van huidige werkloosheidstendense in die RSA.

2.6.2.2 Lopende bevolkingsopnames in die RSA

Vir 'n meer betroubare aanduiding van werkloosheid, word die Lopende Bevolkingsopnames (LBO) gebruik. Dit word maandeliks

op 'n steekproefbasis onder bruinmense, Swartes en Asiërs gedoen. Volgens dr. Frans Barker word dié opnames nie onder blankes gedoen nie, omdat blanke werkloses geredelik registreer (Ebersöhn 29 April 1988: 12).

Hiervolgens word die omvang van werkloosheid bepaal deur:

- ❖ die "streng definisie" waarvolgens 'n werklose daadwerklike stappe gedoen het om werk te kry, asook
- ❖ die "uitgebreide definisie" waarvolgens mense wat nie aktief werk gesoek het nie, maar graag wil werk, ook as "werkloos" bestempel word.

Die LBO het, soos enige steekproefmetode, sekere tekortkominge (Swanepoel en Van Zyl 1994: 273):

- ❖ onderindiensname word nie voldoende in ag geneem nie;
- ❖ die werkloosheidsprobleem kan oorskat word omdat dit mense insluit wat wil werk, maar nie belangstel in bestaande werkseleenthede nie, of mense wat voorgee dat hulle wil werk of werk soek, maar dit eintlik nie doen nie; asook
- ❖ mense koester dikwels onrealistiese verwagtings oor die soort werk waarvoor hulle geskik is en laat gevolglik geleenthede om wel werk te kry, verbygaan.

2.7 Stadia van sielkundige reaksies op werkloosheid

Werkloosheid vertoon ingrypende gevolge op die emosionele lewe van die werklose individu en op sy gesin, maar dit is by elke persoon en in enige gesin letterlik en figuurlik so uniek soos sy vingerafdruk (Van Nieuwholtz 1994: 1). Die tydperk wat die persoon werkloos is, speel 'n groot rol in die verwerking en beleving van die trauma wat werkloosheid meebring (Bouwer 1995: 72). Volgens Hoffman, Carpentier-Alting, Thomas, Hamilton en Broman (1991: 105) vertoon werkloosheid vir 'n kort periode nie 'n groot effek op die gesin as geheel nie, maar beïnvloed die huwelik meer spesifiek. Sou die persoon nie 'n werk bekom nie, en die periode van werkloosheid word verleng, verhoog die spanning omtrent die onsekerheid van 'n inkomste en die verlaging van materialistiese standaarde diensooreenkomstig. Sodanige situasie vertoon dan later 'n negatiewe effek op die hele gesin (vgl. Bouwer 1995: 73).

Die persoon wat sy werk verloor, ervaar ten diepste 'n verlies van iets wat 'n groot en integrale deel van sy/haar lewe uitmaak. Net soos die dood van 'n lewensmaat of 'n egskeiding tussen 'n man en 'n vrou met die beleving van groot verlies gepaard gaan, net so ervaar die persoon wat sy werk verloor, 'n verlies in sy lewe. Sodanige verliesbeleving word nie in 'n oogwink hanteer nie; intendeel, die persoon deurloop 'n totale verwerkingsproses, soortgelyk aan dié van die dood van 'n lewensmaat (Human 1993: 22-23).

Winefield et al. (1993: 20) is van mening dat die persoon wat toegewyd en positief teenoor sy werk ingestel was, meer psigologiese probleme tydens werkloosheid ondervind.

2.7.1 Stadium 1: Skok

Die eerste reaksie van 'n persoon wat sy werk verloor, is skok. Die Verklarende Afrikaanse Woordeboek (1992: 782) omskryf skok soos volg: "... toestand van plotselinge verlamming van al die lewenskragte sonder verlies van die bewussyn." Dit is asof die persoon nie werklik beseft wat gebeur nie - dus innerlik is die persoon verward, en hy probeer die nuus op verskeie maniere wegsteek (Human 1993: 23-24). Dit veroorsaak fisiese probleme soos die verhoging van bloeddruk, omdat die persoon gespanne is en dikwels nie weet hoe hy die nuus aan sy gesin gaan oordra en wat van hom en sy gesin gaan word nie (Bouwer 1995: 75). Sodanige verhoogde bloeddruk normaliseer gewoonlik binne ses maande.

Volgens Lovell (1996: 14) is"the first few days are probably the hardest to cope with. It's all so new, so strange and so frightening for both partners - the one who's lost the job and the one who feels all the same fears, shares the same worries but feel utterly powerless to do anything."

Die skok wat werkloosheid meebring word op verskillende maniere hanteer. Sommige persone stel die mededeling van die nuus aan hul kollegas uit, soek alternatiewe werk binne dieselfde maatskappy, terwyl andere voorgee dat hulle in elk geval van plan was om die werk te verlaat (Human 1993: 24).

2.7.2 Stadium 2: Ontkenning

Voorbeelde van hanteringsmeganismes word deur Brenner en Levi (1987: 153) beskryf. Sommige individue wat gekonfronteer word met 'n bedreigende situasie (soos blootstelling aan werkloosheid) neem

hulle toevlug tot ontkenning. Hulle "weier" om 'n bedreiging waar te neem wat duidelik deur andere gesien kan word. Hierdie meganisme bied wel tydelik vrede aan liggaam en gees, maar het gewoonlik op die lange duur talle negatiewe effekte.

Van Graan (1983: 30) is van mening dat die antisipasie van afdanking meer spanning as die impak van die bedreigende stimulus meebring. Die reaksie van die werker is dan ook dikwels om hom/haarself te distansieer van die bedreiging, want so 'n houding dien as 'n verdedigingsmeganisme. Hierdie toestand vereis egter enorme hoeveelhede psigiese energie wat prestasie in die werksituasie nadelig kan beïnvloed.

Sodra die werker sekerheid verkry oor sy situasie – al is dit ook negatief – ervaar hy/sy 'n gevoel van verligting wat weer energie vrystel om die ontkenning te hanteer (Du Toit 1993: 139).

Die ontkenningsreaksie na werksverlies, wat gekenmerk word deur 'n aanvanklike gevoel van optimisme en 'n positiewe gemoedstemming, het 'n buffer-effek teen die skok van werkloosheid tot gevolg. Wanneer die werklikheid van die situasie egter begin deurdring, kan 'n reaksie van woede oor sy/haar omstandighede egter begin intree.

2.7.3 Stadium 3: Opstand

Die derde fase wat die werklose persoon beleef, is opstand en woede. Dit kan beskou word as 'n reaksie op die gevoel van hulpeloosheid en magteloosheid wat die persoon ervaar (Human 1993: 25).

'n Werklose persoon ervaar hoogs negatiewe emosies, woede, bitterheid en selfbejammering (Schoombee 9 Oktober 1998: 59). "Behalwe die metafisiese opstand was daar ook die normale aggressie as reaksie op die gevoel van hulpeloosheid en magteloosheid" (Van Niekerk 1984: 33).

Van Nieuwholtz (1994: 6-7) beklemtoon dat frustrasie, irritasie en gevoelens van aggressie en gegriefdheid tot bitterheid lei. Die werklose sien homself soms as "ek teen die wêreld" en hy vra homself af: "Waarom ek?"

Fouché, Berendt, Hattingh en Fourie (1986: 48) beweer dat die individu woede ervaar omdat hy verwerp, beledig en onregverdig behandel is. Dit gee aanleiding tot 'n negatiewe houding teenoor alles en almal, sowel as gevoelens van bitterheid en leegheid. Smith, Brott en Davis (1988: 54), asook Bergh (1992: 72) het bevind dat werknemers wat afgedank is, dikwels met soveel destruktiewe woede reageer, dat hulle selfs tot die uiterste sal gaan, soos om iemand te skiet. Dade van sabotasie, soos om rekords en rekenaardata te verwoes, kom ook voor.

Levine (1979: 8) het in sy navorsing oor werkloosheid onder jeugdiges gevind dat hulle hul woede dikwels teen individue rig (onderwysers, ouers, werkgewers), of instansies (die skool, die regering), of teen die samelewing as geheel. Soms is die woede gerig teen die self. Gewoonlik word die woede beheer en slegs verbaal uitgedruk. Woede kan egter ontwikkel in woede-aanvalle wat onoordeelkundig, irrasioneel of destruktief teen die samelewing in die vorm van antisosiale gedrag, gebruik van verdowingsmiddels of deelname aan aktiwiteite van afwykende groepe aangewend word.

Du Toit (1993: 141) glo dat woede oor die situasie van werkloosheid gewoonlik op twee wyses by mans sowel as vroue manifesteer. Die werklose individu kan die woede na binne keer, wat negatiewe gevoelens soos mislukking, nutteloosheid en frustrasie laat ontstaan. Die woede kan ook uitwaarts teen individue en instansies gerig word. Hierdie vorm van woede kan wissel van die verbalisering van emosies, tot destruktiewe gedrag wat verwoesting van eiendom insluit.

Nadat die ergste woede bedaar het, wend die individu wat sy/haar werk verloor het 'n poging aan om te onderhandel om sy/haar werk op 'n manier te behou, miskien deur 'n ander posisie in die organisasie te probeer bekom (Amundson en Borgen 1982: 562). Sodanige onderhandeling is gewoonlik tevergeefs, en die individu raak dan toenemend depressief. In dié toestand ondervind die individu 'n gebrek aan energie en wil net alleen gelaat word.

2.7.4 Stadium 4: Onderhandeling

Die persoon wat sy werk verloor, begin met homself en selfs met God onderhandel - en sy gedagtes sentreer rondom die frase: "as dan."

"As ek net my werk kan terugkry, dan sal ek harder werk," of "as die Here net wil sorg dat ek werk kry, dan sal ek my werk so goed doen as wat ek kan tot Sy eer." Hierdeur wil dit voorkom asof die werklose persoon erken dat hy sy vorige geleentheid deur sy vingers laat glip het en dus vra om nog een geleentheid gegun te word (Human 1993: 26).

2.7.5 Stadium 5: Depressie

Plug, Meyer, Louw en Gouws (1987: 60) beskryf depressie as 'n toestand van intense neerslagtigheid (bedruktheid, teneergedruktheid) wat in die reël gepaard gaan met gevoelens van ontoereikendheid, onsekerheid, pessimisme omtrent die toekoms, asook sosiale onttrekking en verlaagde psigomotoriese aktiwiteite. Volgens Louw en Van Jaarsveld (1989: 168) kan die depressiewe gevoel wissel van 'n relatief ligte melancholie, tot 'n gevoel van totale hulpeloosheid. By die erg depressiewe persoon word die sogenaamde hulpeloosheid of hopeloosheidsindroom dikwels aangetref – 'n gevoel dat alles verlore is en dat niemand hom/haar meer kan help nie.

Volgens Fouché et al. (1986: 49) word die depressiefase gekenmerk deur die onvermoë om besluite te neem. Rip (1981: 56) beweer dat aanhoudende mislukking om werk te bekom, veroorsaak dat die werklose sy/haar werkloosheid beskou as 'n mislukking om aan rolverwagtings te voldoen, en gevolglik onttrek hy/sy van verskeie aktiwiteite en uitendelik ook van besluitneming in die gesin. Mettertyd bedreig werkloosheid sy/haar identiteit en lae selfagting is die gevolg.

Schwefel (1986: 417) wat die invloed van werkloosheid op gesondheid nagevors het, het bevind dat werkloosheid op die langtermyn aanleiding mag gee tot 'n depressiewe toestand wat gekarakteriseer word deur passiwiteit, gelatenheid, planloosheid, apatie, hopeloosheid, gebrek aan selfvertroue, en gevoelens van waardeloosheid.

Volgens Baum, Fleming en Reddy (1986: 514) kan verlies van werk en gevolglike werkloosheid beskou word as 'n situasie wat verlies van kontrole behels. As 'n individu eers sy/haar werk verloor, word kontrole oor baie lewensaspekte verloor. Aanvanklik is verlies van kontrole 'n reaksie op 'n gebeurtenis, wat mettertyd aanleiding gee tot 'n toestand wat Baum et al. (1986: 515) as "aangeleerde hulpeloosheid" bestempel. Verskeie navorsers, onder andere Tiggeman en Winefield (1984: 34), beskryf 'n opeenvolging van stadia wat laer selfagting en verhoogde depressie ten gevolg het by iemand wat werkloos geraak het. Hierdie stadia mag strek van skok tot optimisme, tot pessimisme en uiteindelik tot fatalisme. Hierdie stadium, wat volgens Tiggemann en Winefield bestaan uit 'n sin van persoonlike hulpeloosheid en verlies van kontrole oor gebeurtenisse (met ander woorde, 'n meer eksterne lokus van kontrole), mag help om die mate van oorblywende selfagting te bewaar en verdere depressie te verminder. Dit kom ooreen met die toestand wat Baum et al. (1986: 515) as "aangeleerde hulpeloosheid" beskryf, waarvan veranderings in selfagting, lokus van kontrole en depressie waarskynlike gevolge is.

Die persoon wat sy werk verloor en dit moeilik vind om weer 'n ander werk te bekom, word die een of ander tyd met gevoelens van depressie gekonfronteer. Hy voel neerslagtig, aangesien hy homself blameer vir die feit dat hy nie 'n alternatiewe werk kan bekom nie. Hy beleef homself as onbekwaam, onbevoeg, 'n mislukking in die lewe. Wanneer hy voorts met elke verdere werkaansoek onsuksesvol is, ervaar hy dat ander mense hom ook verwerp (Human 1993: 27). Hierdie fase van onsekerheid, moedeloosheid, minderwaardigheid en depressie word as die gevaarlikste stadium vir die persoon en sy gesin beskou (Bouwer 1995: 76). Schwefel (1986: 412) het 'n verband tussen selfmoord en gevoelens van hopeloosheid,

depressie, algemene verlies van kontrole, hulpeloosheid, anomie, passiwiteit, gelatenheid, pessimisme en verminderde selfvertroue gevind.

2.7.6 Stadium 6: Aanpassing

Fagin en Little (1984: 55) is van mening dat dit moeilik is om te bepaal in watter mate persone aanpassing in hul lewe as gevolg van werkloosheid maak, aangesien die werklose dikwels weer in diens geneem word voordat noodsaaklike lewensaanpassings nodig geword het.

"The psycological changes in the longterm have not been reported extensively in studies of joblessness, and most researchers have stopped short in their inquiries after twelve, or at the most eighteen months of unemployment. The picture described is always a gloomy one, presenting the individual as broken, hopeless, resigned and withdrawn from social and family life, with little or no incentive to improve his situation. No attemps have been made to see whether all the unemployed of long standing react in this way, or whether there are groups that are better than others, and if so, in what circumstances and under what conditions. The outcome of consistent and irreparable damage without positive adjustment runs contrary to the finding of psycological reactions to other experiences of loss, where only a minority of individuals are likely to be affected permanently, and most are able to surpass and learn from them and make constructive adaptation," aldus Human (1993: 27 - 28).

Enkele modelle wat die stadia in die aanpassingsproses by werkloosheid onder volwassenes uitstippel, word in tabelvorm in Figuur 2.1 vergelyk.

FIGUUR 2.1

MODELLE VAN DIE PSIGIESE STADIA IN DIE AANPASSINGSPROSES OP WERKLOOSHEID

Amundson/ Borgen (1982: 563)	Brenner/Levi (1987: 157)	Donovan/ Oddy (1982: 16)	Joelson/ Wahlquist (1987: 179)	Rip (1981: 56)
	Antisipasie van werksverlies		Antisipasie	
	Afdanking: Skok	Skok	Afdanking: akute psigiese krisis	Skok
Ontkenning		Ontkenning		
Woede			Woede	
	Terugkeer na relatief normale vlakke		Siekrol-gedrag	Werksoek en instandhouding van normale patrone
Onderhandeling				
	Toename in psigiese en biochemiese stressimptome	Traagheid Angs	Verveling	Bedreiging van identiteit
Depressie		Depressie	Depressie	Depressie: Onttrekking, Disorganisasie en krisis
Aanvaarding	Aanvaarding	Aanvaarding		Aanpassing
Entoesiasme om nuwe werk te soek			Entoesiasme	
Uitbranding: ("burnout") Stagnasie Frustrasie Apatie			Stagnasie Kollektiewe probleem verander in individuele probleem	

Net soos by volwassenes, ervaar jongmense wat werkloos raak, of skoolverlaters wat nie werk kan bekom nie, ook verskillende stadia in die aanpassingsproses.

Enkele modelle van die aanpassingstadia by jeugdige word in tabelvorm in Figuur 2.2 geïllustreer.

FIGUUR 2.2

AANPASSINGSTADIA OP WERKLOOSHEID: JEUGDIGES

Levine (1979: 7)	Sherraden/ Adamek (1985: 470)	Tiggeman/ Winefield (1984: 45)
<p>Optimisme gekenmerk deur:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ontspanne houding • Genieting van vryheid • Hoopvolheid om werk te kry 	Optimisme	Optimisme
<p>Twyfelagtigheid gekenmerk deur:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verveling • Isolاسie • Blootstelling aan druk om werk te kry • Identiteitsverwarring 	Verwarring	Pessimisme
<p>Wanhoop gekenmerk deur:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Morbiditeit • Onttrekking • Buierigheid • Hopeloosheid • Antisosiale aktiwiteite • Gebrek aan selfagting • Skuldgevoelens • Depressie • Demoralisaise 	Wanhoop	Fatalisme

Levine (1979: 7) vestig die aandag daarop dat anders as by die eerste response op krisis wat by volwassenes voorkom, daar gewoonlik nie aanvanklike fases van skok, ongeloof of ontkenning by jeugdige waargeneem word nie. Die jeugdige is gewoonlik optimisties dat hy/sy werk sal kry, het min illusies oor hom/haarself en selfs minder verwagtings oor wat die langtermyn-toekoms mag inhou.

Tiggemann en Winefield (1984: 40) is van mening dat jeugdige en skoolverlaters ook vinniger deur dié stadia vorder om die stadium te bereik wat hulle as "settling down to unemployment" beskryf.

2.8 Die gevolge van werkloosheid

Daar is reeds vroeër gefokus op die ernstige implikasies wat werkloosheid op ekonomiese, sosiaal-maatskaplike, politieke en etiese terreine vertoon. Die gevolge van werkloosheid strek veel verder as die ekonomiese terrein en dring deur tot die mens se diepste wese (Swanepoel en Van Zyl 1994: 272), alhoewel die graad of intensiteit van belewenis van persoon tot persoon mag verskil. Vervolgens word kortliks na enkele identifiseerbare gevolge van werkloosheid verwys:

2.8.1 Ekonomies

Vir die landseconomie in die algemeen impliseer die gevolge van werkloosheid dat duur vaardighede en potensiële vermoë as gevolg van die onbenutting daarvan verlore gaan. Geen land ter wêreld kan dit bekostig om van sy kosbaarste hulpbron (arbeid) onbenut verlore te laat gaan nie (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

Werkloosheid toon voorts 'n negatiewe effek op die persepsie oor die sukses van die bestaande markeconomie. Die persepsie ontstaan dat die mark nie die werkloosheidsprobleem kan oplos nie, daar dit juis vir die werkloosheidsvraagstuk verantwoordelik is (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

Die makro-ekonomiese gevolg van werkloosheid is dat die land nie sy optimale potensiaal in die produksie van goedere en dienste bereik nie. Die bruto binnelandse produk is derhalwe laer, minder verbruikersgoedere is beskikbaar, minder eksterne investering vind plaas en die welvaartspeil in die land is relatief laer as wat dit sonder werkloosheid sou wees (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

Werkloosheid bring 'n verlies aan inkomste vir die staat en individu mee, as gevolg van 'n verlies aan produktiwiteit en aan belasting wat deur die werklooses betaal sou gewees het, indien hul wel besoldigde werk beoefen het (Gordon en Browne 1989: 60). Dit werk voorts beperkend in op toekomstige projekte soos deur die staat gefinansier of gesubsidieer. Direkte uitgawes uit die staatskas betreffende die uitbetaling van werkloosheidstoelaes knou die ekonomie nog verder (Van der Merwe 1988: 31).

Vervolgens beteken grootskaalse werkloosheid ook 'n swaar finansiële las op die gemeenskap vir die daarstelling van noodsaaklike fisiese en sosiale infrastrukture (Boersema 1986: 67). Die staat moet gevolglik meer geld aan die voorsiening van mediese en welsynsdienste aan werklooses spandeer.

Die mikro-ekonomiese gevolg van werkloosheid is ook ernstig. Die begrip "arbeid" verwys nie net na nog 'n produksiefaktor nie, maar na mense. Werkloosheid beteken dat iemand sonder 'n werk en sonder

inkomste van ander afhanklik is. Dit bring voorts mee dat van die ander produksiefaktore onderbenut word, daar in produksie arbeid saam met ander produksiefaktore gekombineer word. Gedurende tye van werkloosheid is nie slegs 'n arbeidsmag ledig nie, maar ook masjinerie, toerusting en so meer onaktief, sodat toekomstige produksie ook beïnvloed word (Swanepoel en Van Zyl 1994: 272).

Die verlies van betaalde werk deur 'n lid van 'n huishouding beteken noodwendig 'n daling in huishoudelike inkomste (Uys en Marais 1991: 24). Daarmee saam gaan gewoonlik 'n verlaging van lewenstandaarde soos gekenmerk deur moontlike tekorte aan voldoende voedsel, behuising, mediese versorging ensovoorts; en 'n gepaardgaande afname in individue se beheer oor hul persoonlike lewens asook hul omgewing (Nürnberg 1990: 9).

Visser (1991: 38) beklemtoon die ekonomiese effek van werkloosheid op die gesin soos volg: "Unemployment and its accompanying economic hardships are among the most stressful situations any family can face. However, it is not unemployment as such, but rather the financial uncertainty and the reduced quality of life it entails that can lead to tension in the family."

2.8.2 Fisiologies

Duitse psigiaters het bevind dat die senuspanning wat met een jaar se werkloosheid gepaard gaan, 'n persoon se lewensverwagting met soveel as vyf jaar kan verkort. 'n Lektor aan die Harvard se Mediese Skool beskryf werkloosheid as dié doodmaak-siekte wat ook grootliks vir huweliksgeweld, biologiese onvrugbaarheid en selfs tandbederf verantwoordelik is (Swanepoel en Van Zyl 1994: 272).

Volgens Ferreira (1982: 17) toon opnames omtrent werkloosheid 'n verband tussen werkloosheid en swak gesondheid en die spanning wat uit die verlies van die werk voortspruit. "Die werklose is geneig om sy gesondheidsprobleme as 'n psigiese regverdiging voor te hou tot sy voordeel, as rede hoekom hy nie werk nie. Dit is slegs 'n minderheidsgroep wat sodanige gesondheidsprobleme ervaar dat dit inbreuk maak op hul werkvermoëns."

Van Nieuwholtz (1994: 8) het bevind dat bors- en rugpyne gedurende die slapelose nagte erger geword het. Hartkloppings, spysverteringsprobleme, langdurige moegheid, kragteloosheid en verswakte weerstand teen siektes is ook kenmerkende simptome van werkloosheid.

Psigosomatiese versteurings is psigopatologiese toestande wat gekenmerk word deur fisiologiese en meer spesifiek, weefselveranderings wat gewoonlik tot uiting kom in liggaamsisteme wat deur die outonome senuweestelsel geïnnerveer word, byvoorbeeld asma, hipertensie, hartprobleme, maagsere en velaandoenings (Plug et al. 1987: 293). Vlok (1981: 446) verduidelik dat hierdie liggaamlike reaksies stresreaksies is wat amper elke orgaan in die liggaam nadelig kan aantas. Stres kan byvoorbeeld die uitwerping van kalium uit die miokard (hartspier) veroorsaak. Namate die kalium uit die miokard dreineer, word die hart al meer kwesbaar.

Lauer (1982: 315) is van mening dat die ledigheid en ellende wat werkloosheid meebring, 'n agteruitgang in liggaam en gees veroorsaak. Hy beweer dat daar 'n verband tussen psigosomatiese siektes en werkloosheid bestaan en noem die volgende psigosomatiese klagtes wat hy in sy navorsing gevind het: rugpyn,

hoofpyn, slaaploosheid, kortasem, borspyne, maagongesteldheid en senuweeagtigheid.

Nog psigosomatiese versteurings wat met werkloosheid geassosieer word, word deur Schwefel (1986: 412) gerapporteer. Hy noem versteurings soos hipertensie, verhoogde cholesterolvlakke, hoë noradrenalin-vlakke, verhoogde uriensuur, kreatien in die bloedserum en 'n algemene afname in die individu se aktiwiteitsvlakke as gevolg van ongesteldheid.

Die komplekse psigofisiologiese gevolge van stres voortspruitend uit werkloosheid is oor 'n periode van twee jaar deur Baum, et al. (1986: 510) nagevors. Die studie het in die antisipasietydperk voor werksverlies begin. Serum-uriensuur en serum-kreatinien wat reaktiwiteit op stimuli mag reflekteer, het verhoogde vlakke vertoon. Hierdie toestand het 'n jaar lank gedurende die werkloosheidstydperk voortgeduur. Hul navorsing het getoon dat werksverlies en die gevolglike werkloosheid, negatiewe psigosomatiese gevolge inhou wat die fisiese gesondheid en welsyn ondermyn.

Chappell (1982: 78) toon in haar navorsing aan dat werkloos dikwels rusteloos raak en aan slapeloosheid ly. Volgens Hoffman et al. (1991: 107) sal spanning voortspruitend uit dié traumatiese situasie, sy tol eis en negatiewe simptome soos hartkloppings, hande wat sweet, droë mond en voortdurende moegheid tot gevolg hê.

Sunley en Sheek (1986: 10-11) beklemtoon enkele fisiologiese gevolge van werkloosheid: "... The direct effects of unemployment on personal health have been studied; while adverse effects are not uniform, there is a definite correlation between joblessness and increased ill-health. The study of M.H. Brenner of John Hopkins

University showed that, with an increase of 1% in unemployment, there were increases of 4.1% in suicide, of 5,7% in homicides, of 1,9% in deaths from heart disease, liver cirrhosis, and stress related disorders, and 2% to 4% in hospital admissions" (vgl. Human 1993: 28-29).

Asvall (1987: 99) onderskryf bogenoemde outeurs se standpunt: "Unemployment is clearly implicated in the worsening of individual health and well-being."

Navorsers blyk saam te stem dat werkloosheid 'n stressor is wat 'n agteruitgang in fisiese gesondheid veroorsaak en 'n wye verskeidenheid van toestande insluit. Psigofisiologiese toestande soos kardiovaskulêre versteurings, skeletspierversteurings, hoofpyn en spysverteringsversteurings word aan angs en 'n verhoogde kwesbaarheid op gesondheidsvlak as gevolg van die stres wat werkloosheid meebring, toegeskryf. Selfs die antisipasie van werkloosheid kan die fisiese gesondheidstoestand van 'n individu nadelig beïnvloed en 'n toename in siektetoestande by werkers veroorsaak (Du Toit 1993: 118).

2.8.3 Psigologies

"When I first saw unemployed men at close quarters, the thing that horrified and amazed me was to find that many of them were ashamed of being unemployed They simply could not understand what was happening to them. They had been brought up to work and behold! It seemed as if they were never going to have the chance of working again. In their circumstances it was inevitable, at first, that they should be haunted by a feeling of personal degradation. That was the attitude towards unemployment in those

days: it was a disaster which happened to you as an individual and for which you were to blame" (Orwell 1973: 86).

Bogemelde aanhaling is 'n treffende illustrasie van die psigiese effek van werkloosheid op die individu, die gevoel van skande en die onverstaanbare verbreking van die "sosiale kontrak" wat tussen samelewing en werker plaasgevind het. Die werker word deur die samelewing as't ware gekondisioneer, georiënteer tot verrigting van arbeid met behulp van, onder andere, die onderwysstelsel, die godsdiens en die massamedia. Hy sal hierdeur en ook deur sy werkervaring self, 'n intrinsieke of ekstrinsieke siening van arbeid ontwikkel (Coetzee 1985: 7).

Vir die persoon wat sy werk verloor, beteken dit 'n ernstige traumatiese ervaring. "In terms of life stress, job loss is comparable to other traumatic losses; it can create almost as much stress as the death of a loved one and has been found to be more stressful than divorce or the death of a close friend" (Kaufman 1982: 18).

Volgens Human (1993: 29) beïnvloed werkloosheid die psige van die werklose persoon op verskillende wyses. Fineman (1983: 36) druk dit soos volg uit "...Three broad categories of impact were discernable: those feeling a profound rejection or failure, those feeling they had lost something of particular value, and those seeing their predicament as an acceptable, if not positive experience."

In 'n RGN-ondersoek oor die geestesgesondheid van 10 tot 11-jarige kinders is 'n vergelyking getref tussen die sielkundige welsyn van kinders uit werklose en werkende gesinne (Visser 1991: 38). Daar is bevind dat sielkundige probleme soos depressie, spanningsimptome veral op psigosomatiese vlak, toets-angs, negatiewe selfevaluering

en eensaamheid meer by kinders uit werklose gesinne voorgekom het.

'n Hele aantal navorsers het 'n sterk verband tussen die duur van werkloosheid en psigiese welsyn gevind. Dit blyk dat die vlak van psigiese welsyn aan die begin van die oorgang van loonarbeid na werkloosheid daal en aanhou daal gedurende die vroeë weke van werkloosheid, maar tussen vier en ses maande na die aanvang van werkloosheid vind daar 'n afplatting plaas (Liem en Liem 1988: 97; Rowley en Feather 1987: 328; Warr en Jackson 1987: 1220).

'n Verrassende bevinding in verband met die tydperk van werkloosheid by jong mense (Warr, Jackson en Banks 1988: 54) is dat daar geen verdere agteruitgang plaasvind ná die aanvanklike afname in psigiese gesondheid nie. Dit blyk dat jong mense die hoogste mate van psigiese ongesteldheid ervaar ná 'n gemiddelde tydperk van ses weke, waarna hul psigiese welsyn effens verbeter. Hierdie beduidende verband was egter skynbaar te wyte aan 'n unieke eksterne faktor, eerder as die uitwerking van voortdurende werkloosheid as sodanig. In Warr et al. (1988) se studie moes jong mense in daardie fase vir 'n tydperk van ses weke vir 'n beskikbare plek in 'n opleidingsprogram wag, maar die geleentheid vir opleiding was nie gewaarborg nie. Angs, geassosieer met sodanige onsekere situasie, het waarskynlik binne ses weke toegeneem en daarna weer afgeneem nadat dit duidelik geword het dat daar nie 'n vakature vir hulle beskikbaar was nie.

Warr (1983: 306) beskryf nege eienskappe van die werklose wat tot verminderde psigiese welsyn by die individu mag bydra:

- ❖ Verhoogde finansiële angs as gevolg van verminderde inkomste;
- ❖ die beperking van die verskeidenheid van aktiwiteite in die persoon se lewe;
- ❖ 'n afname in die doelstellings en aansporings tot aksie wat gewoonlik deur loonarbeid daargestel word;
- ❖ verminderde ruimte vir besluitneming. Die hoeveelheid realistiese moontlikhede waarvoor besluite geneem moet word is gewoonlik vir die werklose baie beperk, aangesien materiële bronne gewoonlik drasties ingekort is;
- ❖ verminderde gebruik van vaardighede en persoonlike ontwikkelingsmoontlikhede;
- ❖ 'n toename in psigies-bedreigende aktiwiteite. Werklose individue word dikwels blootgestel aan bedreigende lewensgebeure. Hulle is verplig om werk te soek waar hulle waarskynlik verwerp sal word;
- ❖ onsekerheid oor die toekoms;
- ❖ beperkte interpersoonlike kontak, asook
- ❖ 'n verandering van sosiale status of openbare identiteit wat met werkloosheid geassosieer word.

Talle navorsers (soos blyk uit bogenoemde bespreking) beklemtoon gevolglik die negatiewe effek van werkloosheid op die menslike psige.

2.8.3.1 Tydspersesie en -struktuur

Jahoda (1982: 23) glo dat werklose mense hul begrip van tyd kan verloor. Dames word minder as mans beïnvloed, aangesien hulle dikwels tuis besig bly. Mans is geneig om 'n groot deel van hul tyd ledig buitenshuis te verwy, terwyl daar gewag word dat iets moet gebeur; aldus Jahoda.

Kroft, Engbersen, Schuyt en Van Waarden (1989: 61-63) is van mening dat die verlies van betaalde werk, as verskaffer van betekenisvolle konsepsie van tyd, impliseer dat eertydse relevante tydsafbakeninge, soos die tyd wanneer 'n persoon moet opstaan en die onderskeid tussen weksdae en naweek, begin vervaag. Werkloses begin "verlore raak in tyd", terwyl struktuur en roetine in hul lewens verlore gaan.

In 'n ondersoek wat deur die RGN geloods is, is bevind dat werkloses verveeld en gefrustreerd voel, aangesien hulle te veel vrye tyd tot hul beskikking het (vgl. Boersema 1986: 62). Chappel (1982: 77) stel dit soos volg: "If you have all the time in the world, you never need to do anything today."

Volgens Chappel (1982: 77) kon werkloses, wat in sy navorsingsondersoek betrek is, dikwels nie die energie vind om sinvolle aktiwiteite te beplan of hulle lewe te organiseer nie. 'n Toename in betrokkenheid by onbenullige huistakies ten einde besig te bly, en 'n afname in besoeke aan familie en vriende, asook 'n

afname in kerkgang en sportdeelname, is gerapporteer. Sodanige toedrag van sake word toegeskryf aan 'n algemene gevoel van belangeloosheid wat die werklose ervaar. Derhalwe is 'n ongestruktureerde tydpersepsie dikwels die uitkoms van werkloosheid.

2.8.3.2 Emosies

Met inagneming van die groot verskeidenheid van wyses waarop mense ten opsigte van teëspoed reageer, is dit duidelik dat sommige mense 'n groter geneigdheid as ander toon om nadelig deur werkloosheid beïnvloed te word (Du Toit 1993: 76).

Verskille in individue se psigo-biologiese funksionering spruit voort uit genetiese faktore en vroeë omgewingsinvloede wat elke mens uniek maak en sy geneigdheid om op 'n unieke wyse op die eienskappe van die werkslewe en omstandighede van werkloosheid te reageer, medebepaal (Brenner en Levi 1987: 153).

Die verlies van inkomste, die gebrekkige strukturering van tyd, stigmatisering, sosiale isolasie en die verenging van die selfbeeld of die totstandkoming van 'n negatiewe selfbeeld wat met werksverlies gepaard gaan, kan tot 'n hoë mate van angstigheid en stremming lei (Uys en Marais 1991: 25). Fineman (1983: 5) noem dit die "trauma-reaksie" op werkloosheid en is van mening dat dit 'n reaksie is wat algemeen onder werkloses voorkom. Verskeie ander navorsers glo ook dat emosies soos angs, depressie, aggressie, woede, ensovoorts baie algemeen onder werklose persone voorkom.

Moller (1993: 33) druk bogenoemde gesteldhede soos volg uit: "Unemployment is known to have a negative effect on subjective

well-being. The unemployment blues manifest in a variety of psychological and psycho-physical symptoms, such as worry, fatigue, lack of concentration, sleeplessness, listlessness, feelings of loneliness and boredom, amongst others."

Navorsing toon ook hoër selfmoordsyfers onder werklose individue as onder werkendes aan, maar dui aan dat mislukte selfmoordpogings – wat dikwels as 'n noodkreet om hulp beskou word – baie meer dikwels voorkom. Die meerderheid van die werklose individue ly nie aan psigiatrisse versteurings nie, maar ervaar wel 'n verlaagde graad van positiewe geestesgesondheid, wat weer tot 'n gebrek aan lewenslus lei (Du Toit 1993: 132).

Saam met 'n verlies aan sekuriteit gaan bekommernis, selfs hulpeloosheid, paniekerigheid of desperaatheid. Die persoon voel emosioneel buite beheer en sodanige gevoelens van emosionele oorspoeldheid neem toe (Van Nieuwholtz 1994: 6). Antagonisme teenoor die negatiewe situasie lei tot apatie, emosionele onttrekking en eensaamheid. Frustrasie, irritasie en gevoelens van aggressie ontstaan omdat die nood nie verlig word nie. Gegriefdheid lei soms tot bitterheid onder werklose persone. Derhalwe blyk emosionele probleme vry algemeen onder werklose persone voor te kom.

2.8.3.3 Selfbeeld

Deelname aan besoldigde arbeid bied aan 'n persoon die geleentheid om sy vermoëns en kreatiwiteit te ontwikkel. Die ontneming van sodanige geleentheid kan die selfbeeld dienoooreenkomstig skaad (Fagin en Little 1984: 32-33). Werkloosheid bring noodwendig verlies aan selfrespek mee. Gepaardgaande met gevoelens van mislukking en skuld, is diepe

teleurstelling, selfverwyd, verwerping en 'n gevoel van onvermoë. Eie identiteit word as al swakker ervaar en dit lei tot geïnhibeerde en minder vrymoedigheid om dié probleem te konfronteer (Van Nieuwholtz 1994: 5).

"Individuals often experience losses of self esteem, of some aspects of functioning, of support networks and the sources of rewards and social gratification. Some unemployed workers are depressed, preoccupied with suicide and physically aggressive; anxiety attacks are common," aldus Sunley en Sheek (1986: 11-12).

Nürnberg (1990: 10) beweer heel tereg dat werkloosheid tot die ontwikkeling van 'n negatiewe selfbeeld kan lei: "In modern Western context, especially, persons are only considered to be worthy members of the community, if they are seen to work for their living or make an active contribution to the overall welfare of the community. Those who do not, are considered to be social parasites both in their own eyes and in the eyes of the public."

Derhalwe blyk 'n gedegradeerde selfbeeld 'n algemene verskynsel onder werkloos te wees, daar werkstatus die selfbeeld dienooreenkomstig verhoog.

2.8.3.4 Selfrespek

Lae selfagting impliseer selfverwerping, ontevredenheid met die self en selfveragting. Die individu het nie respek vir die self wat hy waarneem nie; die selfbeeld is onaanvaarbaar (Du Toit 1993: 122).

Die proses van werk soek na ontslag behels ook dikwels gevoelens van verwerping en mislukking. Daardeur word nog meer skade aan

selfagting berokken en dit kan gevoelens van woede, gebrek aan kontrole en hulpeloosheid veroorsaak.

Fouché et al. (1986: 40) beweer dat hoe langer 'n persoon werkloos bly, hoe meer ongeskik raak hy om weer te werk. Sy fisieke toestand, intellek, gees, ambisie en uithou vermoë neem af, hy verloor sy selfrespek en verantwoordelikeitsgevoel en 'n neiging ontstaan om ander te blameer vir al sy probleme.

Ackerman (1983: 26) is van mening dat "...wanneer die werklose 'n vader en eggenoot is en as gevolg van sy werkloosheid nie sy gesin kan onderhou nie, ontwikkel hy 'n gevoel van onbevoegdheid met gepaardgaande verlies aan selfrespek en selfvertroue, wat dan weer sy vermoë om 'n nuwe betrekking te bekom, strem."

Dit dien beklemtoon te word dat die werklose persoon se selfbeeld nie van sy selfrespek (al dan nie) geskei kan word nie: 'n negatiewe selfbeeld lei noodwendig tot 'n gebrek aan selfrespek en selfagting. Juis die sosiale respek wat sinvolle beroepsbeoefening meebring, kweek selfrespek by die individu.

2.8.3.5 Selfvertroue

Die verlies aan selfrespek gaan hand aan hand met die verlies aan selfvertroue (Human 1993: 30). Ferreira (1982: 18) glo dat "...werkloosheid 'n demoraliserende en stigmatiserende ondervinding is wat 'n individu se selfvertroue beïnvloed in sy soeke en verkryging van 'n ander werk....."

Die negatiewe ervaringe rondom die persoon wat sy werk verloor, lei noodwendig tot innerlike ondersoek en bevraging: Is ek bekwaam

genoeg? Waarom het ek my werk verloor? Sal ek 'n ander betrekking bekom?

2.8.4 Geloof

"Gemoedstoestande wissel van tyd tot tyd tussen geloof en ongeloof, hoop en wanhoop, passie en kilheid. Liefde word by die medemens gesoek en teleurstellings dra by tot geloofsprobleme. Op 'n ander keer bevestig God weer Sy liefde op verrassende wyse deur mense van wie dit dikwels nie verwag word nie, maar wat onder Sy leiding lewe" (Van Nieuwholtz 1994: 9). Dié outeur bevestig die geloofsonsekerheid en wanhoop wat dikwels die werklose persoon teister; spesifiek kort nadat hy of sy werkloos geraak het.

Om weer rigting en hoop aan die werklose te gee, is volgens O'Brien (1986: 192) ..."religion which in principle had the potential for giving meaning to a life which had lost it."

2.8.5 Sosiaal

Navorsing in die Verenigde State van Amerika het bevind dat indien die werkloosheidskoers met 1% sou toeneem, (byvoorbeeld van 6% tot 7%), dit die volgende breë maatskaplike gevolge sou hê:

- ❖ 920 meer selfmoorde
- ❖ 648 meer moorde
- ❖ 20 240 meer noodlotige hartaanvalle
- ❖ 495 meer lewerverwante sterftes

- ❖ 4 227 meer toelatings tot hospitale vir sielsiekes en
- ❖ 3 340 addisionele plasings in staatsgevangenis (Swanepoel en Van Zyl 1994: 272).

Die gevolge van werkloosheid op die stabiliteit in die samelewing het reeds groot skade aan algemene vertrouwe, wedersydse respek, verdraagsaamheid en vredeliewendheid veroorsaak (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271). Die individu wat werkloos raak, se trots en menswaardigheid word aangetas en sy lewenstandaard daal noodwendig.

Op die sosiale vlak kan die volgende gevolge van werkloosheid onderskei word:

(i) Armoede

"As gevolg van die feit dat daar nou 'n verminderde of geen inkomste is nie, daal die persoon na die armoede-vlak" (Ackerman 1983: 24).

"Families may have to exhaust savings built up over years of good earning. With their savings gone and with an unadequate unemployment income, many families face the possibility of foreclosure of their mortgages on their homes. Others, although not home owners, may have trouble paying rent or may have their cars or other valued and needed possessions repossessed" (Sunley en Sheek 1986: 9-10).

Uit bogenoemde aanhalings blyk duidelik dat die werklose se sosiale lewe en verbruikerspatrone drasties ingekort moet word. Dikwels is radikale verarming die gevolg van werkloosheid.

(ii) Sosiale instellings en sisteme

"Werkloosheid beïnvloed sekere sosiale sisteme en instellings soos die skool en die kerk. By kinders van werklose ouers is swak skoolbywoning opgemerk, asook ander effekte op die ontwikkeling van hul kinders wat in hierdie armoede leef" (Ackerman 1983: 24).

(iii) Antisosiale gedrag

Boersema (1986: 66) beweer dat dagga en goedkoop bier algemeen deur werkloses (veral die jonger persone) gebruik word in 'n poging om die gevoel van teneergedruktheid en verveeldheid tydelik te ontvlug. Die wet word voortdurend oortree, ten einde te kan voortbestaan: soos byvoorbeeld oormatige drinkgewoontes, daggagebruik, dobbel, onwettige dwelm- of drankhandel en diefstal. Jonger werkloses raak dikwels uit protes of bloot vir oorlewing betrokke by onwettige aktiwiteite.

(iv) Sosiale isolasie

Deelname aan betaalde werk bied aan persone die geleentheid om sosiale kontakte buite gesinsverband op te bou. Werkloosheid beteken dat sosiale kontakte geredelik beperk word (Haralambos en Holborn 1990: 383). Benewens 'n vermindering in die kwantiteit van sosiale kontakte, is daar dikwels 'n beduidende afname in die kwaliteit van interpersoonlike kontakte waarneembaar, wat beteken

dat werklose persone geredelik 'n hoë mate van sosiale isolasie beleef (Smith 1987: 78).

As gevolg van die sosiale stigmatiseringseffek wat met werkloosheid saamhang, neig werkloses en hul gesinne om hul van eertydse sosiale verhoudinge te isoleer. Dikwels word hegte sosiale netwerke ontbind en verval die persoon (en sy gesin) in sosiale isolasie.

Volgens Boersema (1986: 62) is die houding van familie, vriende en die breë gemeenskap teenoor die werklose van groot belang. Eertydse vriende vermy dikwels die werklose doelbewus, ten einde te verhoed dat die werklose moontlik om finansiële ondersteuning sou kon vra. 'n Vriendskap met 'n werklose hou ook geen sosiale of materiële gewin in nie; derhalwe word dié vriendskap heel dikwels beëindig.

By die breë publiek word die werklose soms met wantroue en argwaan bejeën en hy/sy voel te nagekom en minderwaardig. Hy onttrek hom dus algaande van betekenisvolle sosiale interaksie (Boersema 1986: 63). Fagin en Little (1984: 37) het, in aansluiting by Boersema, bevind dat werklose mense geredelik gevoelens van vereensaming ervaar. Dit word gekenmerk deur magteloosheid, selfvervreemding, isolasie en betekenisloosheid.

"Because the family still has a higher status image of themselves, they may be unwilling to make friends with lower status inhabitants of their new residential area. This will result in their not being well integrated into the community and they will consequently suffer from social isolation," aldus Rip (1981: 55).

2.8.6 Polities

In Suid-Afrika is die gevolge van werkloosheid nog meer intens, omdat dit onberekenbare skade in die oorgang na 'n nuwe politieke bedeling veroorsaak. Politieke verandering te midde van 'n relatief groot werkloosheidsprobleem skep 'n klimaat van anargie en onrus (Swanepoel en Van Zyl 1994: 271).

Dr Alex Boraine, Uitvoerende Direkteur van die Institute for a Democratic Alternative for South Africa, beskou 'n gebrek aan werkseleenthede as een van die belangrikste oorsake van onrus in swart stedelike gebiede in die RSA. Hy stel dit soos volg: "Hand in hand with spiralling unemployment is the increasing number of black matriculants coming on to the job market, and could there be anything more frustrating after battling against all odds to stay at school than to find that there are no vacancies? Unemployment fans the flames of anger and resentment" (Uys en Marais 1991: 25).

Uit bogenoemde toeligting blyk dit dat werkloosheid dikwels as vrugbare teelaarde vir politieke onrus, geweld en misdaad kan dien.

2.8.7 Opvoedkundig

Wanneer die vrou van die werklose vader noodgedwonge die rol van broodwinner oorneem, bly die kinders sonder toesig gedurende die dag. Ouerlike gesag word derhalwe ondermyn. Kinders (van werklose ouers) bevraagteken dikwels die besluitneming van hul ouers, bly uit die skool weg en raak betrokke by ongewenste tydverdrywe, leeglêery en selfs antisosiale gedrag (Boersema 1986: 65). Sodanige swak huislike omstandighede dra dikwels by tot vroeë

skoolverlating onder sowel seuns as dogters. Aangesien hierdie kinders nie oor mededingende opvoedkundige kwalifikasies of ondervinding beskik nie, kan hulle gevolglik nie goeie betrekkinge bekom nie. Derhalwe word die werkloosheid – (en gepaardgaande armoede) sindroom van een geslag na 'n volgende oorgedra.

"By kinders van werklose ouers is swak skoolbywoning opgemerk, asook ander effekte op die ontwikkeling van hul kinders wat in hierdie armoede leef" (Ackerman 1983: 24).

2.8.8 Die gesinsituasie

Die werklose persoon verloor sy inkomste en gewoonlik sal die gesin se lewenstandaard daal. Sommige werklose persone moet hul huise, motors, of ander besittings verkoop of selfs na 'n ander woongebied trek. Dit bring groot ontwrigting vir die hele gesin mee.

Ackerman (1983: 27-30) glo dat gesinsdisorganisasie noodwendig as gevolg van werkloosheid plaasvind (vgl. Boersema 1986: 63-65). Die volgende veranderinge mag voorkom:

- ❖ rolomruiling en statusverlaging;
- ❖ gesagshantering en beheer oor kinders;
- ❖ seksuele versteurings;
- ❖ afname in kommunikasie tussen ouers;
- ❖ emosionele verhouding word ontwrig;

- ❖ kinderverwaarlosing en –mishandeling;
- ❖ gesinsverbrokkeling (die werklose verlaat soms die gesin as gevolg van skuldgevoelens); asook
- ❖ frustrasie, onttrekking van sosiale kontakte en humeurigheid werk skadelik in op die huwelik - en gesinsisteem.

2.8.9 Toename in misdaad en geweld

Vir die samelewing in geheel is die gevolge van werkloosheid 'n toename in misdaad, frustrasie wat in geweld tot uiting mag kom, asook 'n toestand van onsekerheid en wanorde; met gepaardgaande eskalering in onkoste vir die staat ten opsigte van die polisie, die howe en die gevangeniswese (Nürnberger 1990: 9).

Die werklose kan homself uit radeloosheid tot diefstal wend, ten einde in sy gesin se basiese behoeftes te kan voorsien. Verbittering, vernedering, frustrasie en spanning kan maklik tot gewelddadigheid lei. 'n Ander bekende verskynsel is dat die werklose hom tot die misbruik van alkohol kan wend, ten einde sy frustrasie en spanning te verlig (Human 1993: 32-33), met die gepaardgaande probleme van drankmisbruik en gesinsproblematiek daaruit voortspruitend.

Wilson en Ramphela (1989: 89, 91) het bevind dat die frustrasie wat werkloosheid meebring, waarskynlik vir 'n toename in sjebeens en alkoholisme onder werkloses verantwoordelik gehou kan word. Alkoholisme het dikwels weer tot gevolg dat werklose mense se werksvermoë aangetas word, sodat hulle minder in diens geneem word, al sou daar ook 'n geleentheid daarvoor wees.

Volgens navorsing deur die SAPD Scenario (1997 - 2001) is werkloosheid in Suid-Afrika tans 'n baie groot probleem. Daar word voorspel dat tot sowat 8 miljoen mense teen die jaar 2001 werkloos sal wees, aangesien dié getal teen 'n koers van 350 000 per jaar toeneem. Saam met verbode immigrante, wat bly instroom weens die verval van reg en orde, sal dié groep 'n groot rol in misdaad speel (Rapport 27 Desember 1998: 3), ten einde alhier te oorleef.

2.9 Die stigmatisering van werkloosheid

Stigmatisering van mense wat lewensprobleme ondervind (byvoorbeeld werkloosheid en alkoholisme) deur 'n gemeenskap, kom neer op die brandmerk en degradering van daardie mense (Human 1993: 34).

"The stigma was based on the way they felt, they were being handled and labelled by various agencies and groups in society; the feeling that they were being treated as second-class citizens, branded as 'inferior' in some way or another" (Fineman 1983: 112).

Die stigmatisering van werkloosheid beteken dat persone wat om die een of ander rede hul werk verloor, deur die gemeenskap as swakkeling beskou word. Werkloos word as mense wat minderwaardig is, 'n mislukking is, of as kansvatters wat lui is, beskou. Verskillende gebeure binne die samelewing maak dit vir die werklose moeilik: Die aansoek om werkloosheidsversekering bring mee dat die werklose soms beskou word as iemand wat "handouts" ontvang - onverdiende geld (Human 1993: 35), of van goedgunstige aalmoese afhanklik is.

"The feeling that the money they received was unearned produced considerable discomfort for those imbued with the Protestant Ethic", aldus Fineman (1983: 114).

Die invul van vorms vir werk, die lang rye werklose mense by vakante werksituasies, laat die gevoel by die werklose ontstaan dat hy op die ashoop van die sosiale sisteem beland het - dat hy as "second-class" geklassifiseer en gestigmatiseer word (Human 1993: 35). Dit word dan ook met gevoelens van skaamte, degradering en minderwaardigheid geassosieer. Navorsing deur Fineman (1983: 136) het getoon dat sodanige gevoelens so erg was, dat daar steeds 'n residu daarvan nà herindiensname by talle persone bly voortbestaan het.

'n Sekere mate van respek deur die gemeenskap word deur die werklose herwin wanneer hy begin studeer, opleiding ondergaan om kennis en werksmoontlikhede te bevorder, deeltydse werk onderneem, of hom/haar tot selfindiensname wend (Human 1993: 35).

Fineman (1983: 117) beweer dat een van drie moontlikhede gewoonlik met die werklose, wat weer in die arbeidsmark heropgeneem word, gebeur:

- ❖ Voortdurende skande: Ten spyte van die feit dat die werklose weer aktief deel van die arbeidsmark word, word daar vir 'n lang tyd na die persoon as een van die persone wat op die een of ander stadium werkloos was, verwys.
- ❖ Gesindheidsveranderinge teenoor werkloosheid: As gevolg van die werkloosheidservaring wat so 'n persoon gehad het, kan sy/haar gesindheid òf een van verharding wees, òf hy/sy sal 'n groter mate van begrip vir die situasie van die werklose toon.
- ❖ Optimalisering: Die werklose wat weer in die arbeidsmark opgeneem is, is nie bereid om homself weer vir 'n maatskappy of

firma af te sloof nie. Werkloosheid het juis as 'n skok gekom, na jare se harde werk en groot opoffering.

Die stigmatisering van werkloosheid deur die gemeenskap het juis die degradering van mense en die ontneming van hul menswaardigheid tot gevolg. Stigmatisering verdwyn egter nie die oomblik wanneer die werklose weer in die arbeidsmark opgeneem word nie. Dit kan 'n langdurige invloed op sodanige mense en hul gesinne hê (Human 1993: 37).

2.10 Samevatting

Dit blyk uit die literatuur dat werkloosheid 'n langdurige negatiewe uitwerking op al die dimensies van die persoon se huweliks- en gesinsfunksionering uitoefen. Dit blyk ook dat die duur van die tydperk waarin die vader werkloos is, 'n bepalende rol speel.

Werk is noodsaaklik vir die beleving van menswaardigheid in 'n lewe waarin daar na kwaliteit gestreef word. Indien werk buite die bereik en bevredigende ervaring van die mens bly, beteken dit 'n vermindering en verarming; nie slegs van die persoon self nie, maar ook van diegene wat vir hom belangrik is en die gemeenskap waarin hy ook ander rolle as dié van broodwinner vervul (Francisco-la Grange 1991: 6). Die mens se plasing in die skeppende en produktiewe proses en die verdelings daarin, vertoon eksistensiële, emosionele, maatskaplike, religieuse, ekonomiese en politieke dimensies, waarsonder sy lewe onvolledig, trouens onmenslik is.

Nürnberg (1990: 10) som die effek van werkloosheid op die individu soos volg op: "... in general, unemployment causes unhappiness, loneliness, a sense of helplessness, self-contempt, restlessness, anxiety,

anger, bad temper, depression, apathy, hopelessness, more psychological and biological diseases, alcoholism, higher divorce rates, higher suicide rates."

In **Hoofstuk 2** is 'n etiologiese analise van werkloosheid as realiteit van 'n huidige maatskaplike bestel onderneem. Daar is onder andere gefokus op tipes, oorsake, omvang en effek van werkloosheid. Ten slotte het die gevolge van werkloosheid aan die orde gekom.

Vervolgens val die fokus in **Hoofstuk 3** op die effek van werkloosheid op die gesinslewe en gesinsopvoeding. Spesifiek sal nagevors word hoedanig werkloosheid gesinsopvoeding in terme van die verwerking van sosiopedagogiese essensies beïnvloed. Die volgende uitgangspunt word deurlopend vooropgestel: Vanuit 'n sosiopedagogiese perspektief word gesinsopvoeding deurlopend evalueer en beskryf in terme van die verwerking van identifiseerbare sosiopedagogiese essensies soos gekonseptualiseer in hoofstuk 1 van die onderhawige studie.